

*ABANS QUE HI ARRIBÉS EL COTÓ:
EL TREBALL DE LA LLANA A LA GARROTXA AL SEGLE XVIII
MIQUEL PUIG i REIXACH*

D'

entre les diverses maneres de guanyar-se la vida, la relacionada amb la imperiosa necessitat de vestir-se ha gaudit d'una notable i sòlida trajectòria en el llarg historial de les manufactures presents en la major part de les nostres viles i pobles, i en especial en la delimitació cronològica del segle XVIII, que és la que ens proposem en el present article. Bona part d'aquesta activitat es feia –tot i que amb força més mesura que avui dia– des del sector comercial, i de fet en l'expressada divuitena centúria el *botiguer* era qui traficava amb teles de variades menes i qualitats destinades al fet de vestir-se i a les necessitats de la casa. Els inventaris de botigues existents a Olot al llarg d'aquell segle¹ ofereixen una llarga llista d'existències exclusivament tèxtils, i s'hi troben, amb una regular varietat de fibres, qualitats i colors, gèneres com ara domassos, grisets, gra de turc, groguets, tafetans, damassos, velluts, xamallots, estamenyes, ratines, baietes, blavets, draps, etc., o d'altres seguides d'una denominació d'origen, com escarlazines d'Anglaterra, escots de Flandes, cordellats i sarges de França, o, més a prop d'aquí, draps de Camprodon o vions de Manlleu, i així fins a molts més gèneres d'aquesta mena, sense passar per alt les mitges i les barretines.

No sembla que calgui justificar-se que bona part d'aquestes teles per força havien de venir de més enllà de la comarca, a través d'unes relacions comercials

¹ La llista que aportem com a exemple pertany a la botiga que tenia el notari Francesc Padrós a tocar de Sant Esteve d'Olot (regentada per tercers), a Arxiu Comarcal d'Olot (ACO), Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1052, 28 de novembre de 1769, f. 439v-447r. Sobre el paper dels botiguers de teles, vegeu Pere MOLAS RIBALTA, «El comerç de teixits en la societat estamental», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, v. V, «Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell i Marimon, 1977», p. 161-197, i Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona: Edicions 62, 1986.², v. IV, p. 163-217, amb referències a les botigues d'Olot, i concretament a la de Francesc Padrós, a la p.198.

prou continuades. Però també n'hi havia de producció local, especialment en el cas dels draps d'ús més ordinari, mercès a una tradició manufacturera de la llana que pel cap baix a Olot es remunta als primers anys del segle XIII.² Com que el 1774 s'introduïren en aquesta vila les manufactures del cotó i els telers mecànics per a fer-ne gènere de punt, i no gaire més tard els tallers d'indianes o estampats de cotó, i això suposà tot un acreditat èxit i l'inici d'un cycle expansiu de la seva economia, la historiografia olotina dedicada al segle XVIII ha centrat més el seu interès en aquest treball del cotó de finals de segle,³ que no en el seguiment del tradicional treball de la llana.⁴ Certament que l'arribada del cotó fou tot un esdeveniment local i comarcal, que revitalitzà profundament durant les més immediates dècades l'economia de la Garrotxa, però difícilment s'hauria pogut donar de no haver trobat unes manufactures de la llana suficientment consolidades, especialment en el seu vessant del gènere de punt, i una xarxa comercial que, si bé s'incrementà de manera extraordinària en les darreres dècades de segle XVIII, venia de força més lluny. És més, ben possiblement la irrupció del cotó a Olot cap a 1774 amb l'arribada d'uns occitans que introduïren el teler mecànic per al gènere de punt de cotó, no fou pas un fet casual, sinó que hi foren adreçats per comerciants olotins que en les seves anades i vingudes tingueren coneixement de les noves possibilitats que aquell invent mecànic i el gènere del cotó podien obrir per als

² Per als orígens de l'activitat artesana en l'Olot baixmedieval, Xavier PUIGVERT I GURT, *L'època medieval*, Quaderns d'Història d'Olot, Olot: Ajuntament d'Olot i Diputació de Girona, 1996, p. 68-71. Joaquim DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot*, v. XIX, Olot: Edicions Municipals, p. 3.545 i ss. arrenca l'història de les manufactures olotines a partir del segle XVI. Per al conjunt de Catalunya, la transformació de l'elaboració domèstica de les peces de vestir en una manufactura ha estat explicada per Jaume TORRAS I ELIAS, «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia», *Recerques*, núm. 11 (1981), p. 7-28.

³ Rafael TORRENT I ORRI, «Dades històriques de la indústria tèxtil a Olot i Comarca, i d'Esteve Paluzie», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (en endavant, *APEHOC*), I, 1978, p. 295-399; Ernest LLUCH, «La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)», *Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú* (en endavant, *AAB*), IV, v. 1, 1980, p. 297-308 (publicat novament, amb algun afegit, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, v. XXV-II, 1981, p. 193-230); Robert BAYER i Santi SOLER, «Notícies de les indústries de teixit de punt i d'indianes a Besalú a finals del segle XVIII i principis del XIX», *APEHOC*, 1986, p. 43-56; Miquel PUIG I REIXACH, *Les primeres companyies per a la fabricació de gènere de punt a Olot (1774-1780)*, Olot: Arxiu Casulà, 1988, 82 p. + 5 f., i del mateix autor, «A l'entorn de l'inici de la fabricació d'indianes a Olot. La Companyia de Sayol (1777)», *AAB*, 1988, p. 105-120; Jordi PALOMER, «Els inicis del teixit de punt a Olot», dins *Del teler quadrat al teler rodó. Inicis del teixit de punt mecànic (segles XVI-XIX)*, Argentina: La Comarcal Edicions, 1997, p. 159-184. La mateixa obra de Francesc FERRER I GIRONÈS, *L'economia del set-cents a les comarques gironines*, Girona: Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Girona, 1989, 398 p., a la pràctica se circumscriu a les dades disponibles a partir dels anys setanta d'aquella centúria.

⁴ Per a les manufactures de la llana cal remetre's a les obres de caràcter general: Gil VIDAL I FORGA, *L'evolució social a Olot*, Olot: Edicions Municipals, 1986², 151 p. (primera edició, Olot: Impr. Aubert, 1937, 252 p.); Joaquim DANÉS I TORRAS, «Barretines i barretinaires d'Olot», *Pyrene*, any IX, núm. 59 (1957, p. 1.674-1.678); del mateix autor, «La indústria i les fàbriques», dins *Història d'Olot*, v. XIX, Olot, Edicions Municipals, p. 3545-3622; més modernament només trobem l'article de Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, «La indústria tèxtil al Ripollès i la Garrotxa a l'entorn del 1765», *XXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos* (1982), Sant Joan de les Abadesses, 1989, p. 13-24.

seus existents negocis, en aquells moments no prou reeixits. Una visió de la manufactura tradicional de la llana practicada a la Garrotxa, ni que sigui exposada de forma succinta com és el cas del present article, ens ha de permetre de situar millor el complex esdevenir que per al conjunt de la comarca representà el segle XVIII.

Els treballadors de la llana a Olot

El complet conjunt d'enquestes cadastrals olotines dels anys 1716-1720 ens proporciona el punt d'arrencada per a confegir l'històric de l'activitat manufacturera a la vila al llarg del segle llavors tot just estrenat. Lamentablement, en aquests inicis de segle ens hem de limitar només al cas d'Olot, perquè, en contrast amb la resta de la comarca, només per a la capital disposem d'un complet repertori de notícies sobre la seva població, elaborades amb motiu dels treballs que calgué fer per a la implantació del cadastre.⁵ Extractant d'aquesta documentació les dades referents a la població artesanal i manufacturera, apareix de forma suficientment clara que era el ram del tèxtil el que mobilitzava un major nombre d'operaris. Centrant-nos en el cens de 1716, la denominació professional que més hi apareix era la dels paraires, que passaven d'un centenar si comptabilitzem junts els mestres d'aquest ofici i els jornalers, seguits pels blanquers (amb 32 individus i 10 jornalers de blanquer), els sabaters (20 i 25 jornalers de sabater), els ferrers (n'eren 19, amb dos jornalers de ferrer), els corders (14 i 7 jornalers), els sastres (13 sastres i 15 jornalers d'aquest ofici) i els fusters (10 fusters i altres 10 jornalers de fuster). D'aquests recomptes es pot deduir, doncs, sense haver de fer cap exercici d'especial dificultat, que les principals manufactures olotines en les primeres dècades del segle XVIII, almenys pel que fa al nombre de gent que s'hi dedicava, eren la llana i la pell,⁶ o dit d'altra manera, els oficis de paraire i els vinculats al tèxtil de la llana, i els blanquers i sabaters. Limitant-nos a les feines referents al treball

⁵ Ens referim concretament als instruments «*Respostas generales presentadas per la Universitat de la Vila y termes de Olot, sobre las preguntas donadas per part del Iltre. Señor Dn. Joseph Patiño intendente Gl. del exercit y Principat de Catalunya*», ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques; «*Catalogo y aranzel de tots los vehins de la vila y terme de Olot ab individuacio y explicacio de las familias y lo numero de personas que las componen...*», ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques generals de població, i «*Relació individual de tots los habitants de la Vila de Olot, feta als 31 de agost 1720*», ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques generals de població. Sobre aquest conjunt d'enquestes i relacions de veïns, vegeu Miquel PUIG i REIXACH, «La població a Olot el 1716», *APEHOC*, 1986-1987, p. 145-175, i del mateix autor, «Notes de demografia olotina del segle XVIII: els recomptes de 1716-1720», *APEHOC*, 1992-1993, p. 165-198.

⁶ Segons una relació de les manufactures catalanes cap a 1720 feta per J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña*, Barcelona, 1943-1947, v. III, p. 4, a Olot es feien «*paños, birretes, medias de lana y estambre y curtiduría*», és a dir, les esmentades llana i pell.

del tèxtil, el conjunt de les dades d'aquests reculls dels anys 1716-1720 queda detallat en la següent taula (núm. 1).

Taula núm. 1
Olot. Població artesanal i manufacturera dedicada al tèxtil, 1716-1720

Professió	Qüest. 1716	Cens de 1716		Cens nov. de 1720		
		<i>Gent de l'ofici</i>	<i>Jornalers</i>	<i>Ho són</i>	<i>Ho eren, ara són</i>	<i>Ho eren, ara són pobres jornalers solemnes</i>
Cardadors i paraires	123					
Paraires		40	69	36	10	8 + 1
Cardadors			1			
Abaixadors			1	1		
Teixidors llana	15	8	3	6	4	
Teixidors lli		4				
Estamenyers		1				
Tintorers	2	1		1		
Passamaners	9	8	2	6	3	
Sombrerers	5	3	1	3	1	1
Barreters		1				
Barretinaires		1				
Sastres	30	13	15	10	7	7 + 2

Font: elaboració pròpia, a partir de les fonts descrites en la nota núm. 5.

Cal advertir, però, que les denominacions d'ofici amb les quals era costum d'acompanyar els noms dels homes no constitueixen necessàriament un exacte retrat dels estats professionals o laborals de la gent, perquè tenir un ofici determinat representava més un estat social, vinculat a gremis, confraries i, si s'esqueia, privilegis, que no pas l'ocupació efectiva a través de la qual hom es mantenia, que ben sovint solia ser múltiple. Entès això, no sorprèn que l'olotí Joan Crull, que el 1699 subministrà raimes de paper blanc a l'Obra de la Catedral de la Seu d'Urgell, fos paraire,⁷ ofici vinculat a les manufactures de la llana, en lloc de fer-ho un

⁷ Esmentat a Josep M. MADURELL I MARIMON, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Barcelona: Fundació Vives Casajuana, 1972, v. I, p. 231, n. 56.

paperaire o en tot cas un comerciant. I viceversa: el 1769, Rafael Pasqual, ferrer d'Olot, fou denunciat i obligat a pagar en el cadastre per raó d'indústria, perquè malgrat el que indicava la seva denominació d'ofici, ell feia «*fabricar medias de estambre y de lana en crecida cantidad, las que después vende por mayor resultándole grande provecho*»,⁸ tot i que l'interessat òbviament ho negava.

Són molts o pocs aquestes paraires olotins en aquells inicis del segle XVIII? Si mirem cap a les dues capitals corregimentals situades a banda i banda d'Olot, les comparacions semblen prou positives. Especialment si mirem cap a Girona, on els paraires constituïen llavors un grup pràcticament tan irrellevant que en els primers recomptes cadastrals se'ls va sumar amb els pintors i vidriers, i feren un total de només 9 veïns.⁹ La situació es presentava més positiva a Vic, on, segons el qüestionari de 1716 que, semblantment a Olot, respongué l'ajuntament osonenc, hi havia 27 paraires i 9 teixidors de llana, a força distància de la xifra recollida per a la capital de la Garrotxa en el seu corresponent qüestionari del mateix any.¹⁰ El 1753 el nombre de paraires s'havia elevat a 52, i el de teixidors de llana s'havia duplicat, però per aquells mateixos anys a Olot els primers ja passaven del centenar.¹¹

Aquesta preeminència de les manufactures de la llana, no sols en l'arrencada d'aquell segle sinó en tota la centúria, es posa també de manifest a través de la sèrie dels llibres del cadastre, tot i que en aquest cas les xifres de ben segur que estan fetes a la baixa per les condicions inherents a l'impost cadastral, i perquè no és rar de trobar-se en els llibres cadastrals caps de família als quals l'escrivà no féu constar el corresponent ofici, possiblement amb la despreocupació de saber que aquesta documentació mirava més de deixar constància de les quantitats a pagar per cadascú, que no pas d'establir un cens ocupacional de la vila. Amb aquestes reserves, un mostreig als llibres del cadastre olotí ens assenyala una certa constància en els oficis tradicionals del tèxtil local, tal com mostra la taula núm. 2.

●
⁸ ACO, Fons Notarials, Olot, Benet A. Conchs, reg. 1281, 28 de juliol de 1769, f. 80r-81r.

⁹ Joaquim NADAL FARRERAS, *La introducción del Catastro en Gerona*, Barcelona: Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, 1971, p. 101.

¹⁰ E. JUNYENT (transcripció), «Ciutat i terme de Vic en 1716», *Ausa*, núm. 81 (1975), p. 23.

¹¹ Eduard JUNYENT, *La ciutat de Vic i la seva història*, Barcelona: Curial, 1980, p. 256-257.

Taula núm. 2

Denominacions d'ofici relacionats amb el tèxtil als llibres del cadastre d'Olot (mostreig)

	1726 mestres jornalers		1745 mestres jornalers		1755	1775	1797
Paraires	42	44	41	42	105	118	108
Teixidors	6	8	12	8	32	25	11
Sastres	14	-	7	14	25	20	20
Passamaners	9	-	5	2	2	6	2
Tintorers	5	-	4	1	8	3	7
Barreters	4	-	3	1	2	-	-
Cinters	-	-	2	-	2	4	-
Guanters	-	-	1	-	-	-	-
Abaixadors	-	-	-	-	1	-	-
Frisadors	-	-	-	-	-	1	2
Perxers	-	-	-	-	-	1	3
Mitjaires	-	-	-	-	-	9	56

Font: recomptes d'elaboració pròpia a partir d'ACO, fons municipal d'Olot, secció cadastre, llibres corresponents als anys de 1745, 1755, 1775 i 1797. Per al 1726 ens hem servit de Ricard Jordà i Güell, «Població i riquesa a Olot fa dos segles i mig», APEHOC, 1980-81, p. 125-137.

Respecte de l'últim dels oficis inclosos en l'anterior taula, s'imposa una observació. Tot i que no és rar de trobar-se amb algun «mitger» o «mitjaire» al llarg del segle XVIII, com a denominador de la persona que tenia per ofici la confecció de mitges, ja veurem que aquesta feina resultava englobada en el conjunt d'operacions del ram de la llana que dirigien els paraires, de manera que la denominació només comença a aparèixer de forma significada a partir de la introducció del gènere de punt fet amb cotó i telers mecànics, per a referir-se a qui ho treballava d'aquesta manera, i encara entenen com a tal, com solia passar sempre, a la persona qualificada, no pas al simple jornaler que actuava sota les ordres d'aquells.

Tenint en compte el conjunt d'aquestes estadístiques, si bé resulta patent l'embalum de població dedicada al tèxtil en l'economia de l'Olot del set-cents, encara ho és més quan es té present que la denominació de *paire* representa

només una part (i potser precisament no pas la més nombrosa) de tota la mà d'obra que efectivament s'ocupava d'aquest ram a Olot. Perquè, de fet, a què es dedicaven els paraires olotins? Certament que gestionaven la confecció de draps o teles mitjançant telers, a càrrec dels teixidors, però la principal ocupació dels paraires olotins era, com veurem tot seguit, el gènere de punt de llana, especialment la fabricació de barretines i de mitges, i aquesta labor, feta a mà fins a l'arribada dels primers telers de mitges el 1774, implicava necessàriament molts d'altres operaris. Suposava, sobretot, l'existència de mà d'obra femenina que filés a mà i que fes anar les agulles de fer mitja, i que de cap manera no queda recollida en els registres cadastrals i estadístics, els quals amb la denominació de *paraire* es referien només als caps de família que mantenien l'organització i el control de tot el procés.

L'ofici de paraire

Al contrari que d'altres oficis que intervenien íntegrament en el procés d'elaboració dels productes, la peculiaritat de l'ofici de paraire residia en el seu caràcter rector de tot un procés tèxtil en què participava més gent, i hi actuava de principal respecte dels altres oficis del ram, que en certa manera depenien d'ell. Els paraires eren els que compraven la llana, la preparaven (d'aquí la identificació que es feia entre paraires i cardadors en aquell qüestionari de 1716, identificació que tornarem a trobar en algun altre moment), la cedien a terceres persones perquè en els seus domicilis particulars la filessin, la teixissin o en fessin gènere de punt, recollien els productes elaborats, procuraven que els tintorers li donessin el color adequat, i un cop tornaven a tenir les peces a les seves mans, ells mateixos –o encara alguna altra persona– hi feien els acabats necessaris per a deixar-les a punt de ser posades a comerç.¹² Una lectura de la «crida» o notificació feta el 1634 en què s'estableix la normativa a seguir pels paraires olotins¹³ només és entenedora a partir d'aquesta concepció dirigent d'aquest ofici; de fet, el verb que més s'hi repeteix és *aparellar*, és a dir, *preparar o posar en disposició*, tot remetent-se contínuament a d'altres oficis relacionats amb el tèxtil: «*que ningun paraire ni altra persona que no tinga senyal que goze empendrer de fer aparellar ninguna manera de roba ni exhigir lo dret de aquell...*», hi llegim, com també en un altre lloc d'aquest mateix manament es manifesta la desigual relació entre paraires i teixidors: «*que no sigui ningun paraire que gos ni presumesca donar ni pagar*

¹² Una bona síntesi del paper dels paraires en tot el procés draper pot veure's a Pere MOLAS I RIBALTA, *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona: Edicions la Paraula Viva, 1975, p. 145-149.

¹³ Publicada a Gil VIDAL, *L'evolució social a Olot...*, p. 28-32.

ningun teixidor més del que sta consertat a pagar ab la concòrdia fetes entre lo offici de paraires y teixidors en lo mes de juliol de 1613». Tot i això, no hem d'oblidar aquella permeabilitat a què ens referíem respecte de la dedicació real de les persones acollides a una o altra denominació professional, perquè algunes d'aquestes operacions que habitualment queden atribuïdes a persones externes al col·lectiu dels paraires, com el fet de teixir, o el mateix de tintar, podien ser perfectament assumides pel paraire.

A Olot la principal comesa de les feines de paraires no era tant la draperia, sinó el gènere de punt, les barretines o *gorros* i mitges, òbviament de llana, i això cal tenir-ho present a l'hora de comparar el nombre de telers existents a la vila amb els que hi havia en d'altres indrets, perquè la producció teixida representava només una part de la producció total. Més endavant, quan examinem les dades disponibles sobre les manufactures de la llana a la Garrotxa al segle XVIII, podrem avaluar millor aquest predomini del gènere de punt entre la paraireria olotina, perquè hi ha estadístiques que parlen de poc més d'una vintena de fabricants de teles, un nombre regular, similar a d'altres centres llaners, però que no ens ha de confondre, perquè cal sumar-hi, ja ho veurem, una crescuda xifra de fabricants de les expressades mitges i gorres, sense els quals els nombres no quadrarien. Ara, però, podem veure aquesta especialització en el gènere de punt de la paraireria olotina a través de textos coetanis, començant pels de 1761, els relacionats amb la unificació de les confraries dels paraires, sota la invocació de sant Esteve, i la dels barretiners i mitgers d'agulla, sota la de sant Joan. En aquesta ocasió es donà com a raó de la fusió l'existència d'un plet entre uns i altres, perquè de fet des de temps immemorial tots treballaven en oficis semblants, tot i que el dels paraires tenia més extensió: els de la de Sant Joan estaven dedicats a «*fabricar barretinas y mitjas ab agulla y de compondrerlas y posar en estat del vendrer*», i els paraires de la confraria de Sant Esteve a «*fabricar tota espècie de gèneros de llana, aixís llarchs com curts, mitjas y barratinas, de aparellarlas y posarlas en estat de vendrer a quasevols personas*»,¹⁴ i no s'ho valia pas de pledejar per veure qui dels dos era intrús en aquest ram de les manufactures que uns i altres fabricaven per igual. Un altre apuntament més tardà sobre el que realment hi havia a Olot darrere de la denominació de *paraire* ens el proporciona l'informe que el 1783 elevà a la superioritat l'Ajuntament amb la sol·licitud per a poder construir a Olot uns barris nous i crear una escola de dibuix: després de parlar de les fàbriques de mitges i barretines fetes amb cotó que s'hi havien implantat modernament, s'advertia que les de llana i estam eren «*las primitibas en este pueblo, y de las que hacen sus naturales un comercio terrible dentro, y fuera de la Península*» i

¹⁴ ACO., Fons Notarials, Olot, Gaspar Clapera, reg. 1164, 3 d'abril de 1761, f. 44r-46r. Sobre aquesta unificació de les dues confraries vegeu també Gil VIDAL, *L'evolució social a Olot...*, p. 66 i 128.

ocupaven «*cerca de dos mil mugeres, y más de seiscientos hombres*», amb una producció de barretines que sobrepassava el milió i mig cada any, i prop de mig milió de parells de mitges.¹⁵ Tot això dit per l'Ajuntament mentre els seus llibres de cadastre incloïen només uns vuitanta o noranta paraïres, plantejant-nos sense haver-ho volgut un exercici comparatiu que ens permet de resituar en un marc força més ampli les meres estadístiques d'oficis i que reforça la cautela amb què aquestes xifres han de ser tractades.

Aquesta orientació dels paraïres olotins cap a la fabricació de mitges i barretines apareix també reflectida en els inventaris *post mortem* de gent d'aquest ofici. Ben pocs tenen algun teler a casa, però en canvi tots tenen llana i un més o menys notable estoc de barretines i de mitges de llana, que només poden ser fruit de l'esmentat procés de treball domèstic, perquè l'instrumental de què disposen evoca només la preparació de la llana i els acabats dels gèneres. Fèlix Casals, paraire de «panyos» o draps d'Olot, tenia el 1783 a la botiga de paraire com a eines pròpies del seu ofici «*dos estisoras de abaxar paños usadas; item 4 estisoras de abaxar barratinas usadas; item 2 parells de cardas usadas; item un banch de emborrar guarnit ab emborradoras usat; item un fogó de fer estam, y unas pintas tot usat; item dos caixas de cardas usadas; item dos banchs de abaixar barratinas usats; item dos romanas la una petita y la altra grossa usadas; item una cassa de aram de untar la llana usada*», a l'entrada de la casa hi havia «*una premsa grossa guarnida de cartrons y palatinas de ferro usada; item una taula de posar a la premsa usada; item una caixa per posar los cartrons usada*», i tenia un bon romanent de mitges, barretines i fil.¹⁶ A la botiga del també paraire Miquel Sala hi havia, el 1788, «*dos estisoras per abaixar gorras, ab sas corretjas, tres estisoras barbillar, dos parells de palmassos, un parell de cardas y altre de emborradoras, dos caixas per cardar, dos banchs per emborrar, tres tormentons, dos banchs per abaixar, tres romanas, la una grossa, la altre mitjana y la altre xica, tres bancas y tres cobas, tot molt usat*», un armari ple de dotzenes de gorres de diverses modalitats, i al segon pis, «*en lo quarto dit de la llana*» se li trobaren «*sinch arrobas y mitja de llana fina, y un poca de ella cardada, son valor sinquanta vuit lliuras; y sinch arrobas de llana refina, de valor setanta duas lliuras*» i finalment «*nou arrobas de llana bruta de valor quaranta vuyt lliuras, sis sachs, y sis sacas de borras*».¹⁷ I encara un últim exemple, l'inventari del comerciant Joan Fàbrega, del 1792: en la «botiga dels paraïres» que li era pròpia, a la seva casa del carrer de Sant Rafel, hi tenia «*sis pesals de llana rafina cardada,*

¹⁵ ACO, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions 1780-1786, 24 d'abril de 1783. Publicat a Miquel PUIG i REIXACH, *Les primeres companyies...*, p. 80-82.

¹⁶ ACO, Fons Notarials, Olot, Pau Casabona, reg. 1497, 19 de gener de 1783, f. 26r-28v.

¹⁷ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Sayol, reg. 1470, 1788, f. 115r-117v.

un pesal de comuna, catorse pesals que tenen les calceteras refins, un pesal y mitg llana comuna en las calceteras, dos banchs per abaixar, sis bancas, dos cadiras guarnidas de palla, quatre caixas per cardar, dos banchs per emborrar, sis parells de cardas, tres parells de emborradoras, dos parells estisoras per abaixar, dos parells per abarbillar, y dos parells de tormentons», sobre el tint «tres barras per collar la premsa (...), sis dotsenas de camas de py per dona, y mitja dotsena per home, y sis formas», i en el magatzem també de casa seva, hi havia «sinch dotsenas barratinas de llana surtidas; item quatre dotsenas barratinas escarlalina superfinas; catorse dotsenas y mitja barratinas escarlalina comunas, vuit dotsenas ditas forradas, y set dotsenas y mitja botas de llana negras; item sinch dotsenas y mitja barratinas rafinas, disset dotsenas y mitja ditas per escarlalina, y divuyt dotsenas y mitja ditas comunas per enforros, totas nocadas, blancas, y sens gratar; item vint y quatre plechs barratinas rafinas de nou cada plech, vint y quatre plechs ditas rafinas de deu, deu plechs ditas comunas, totas en brut, dos marcas de fusta, tres agullas y poch de fil».¹⁸

Encara en aquesta dedicació de la professió dels paraires olotins a la confecció de barretines i mitges, pot resultar aclaridor l'atorgament de poders que feren el 1769 els grups olotins implicats en l'abolició de l'impost de la bolla, substituït per un equivalent que des d'aquí no es veia clar que s'hagués de pagar.¹⁹ Els poders s'atorgaren des de tres instàncies: els botiguers («*tenderos de tall*», diu el document), en nombre d'11; els sastres, 35 en total, i els «*fabricantes de paños*», que en el document són 9 individus. Contrastant aquests darrers noms amb els registres cadastrals, resulta que aquests «*fabricantes de paños*» hi figuren amb la denominació de *paraires*, i que per tant es tractaria dels que sí que treballaven en la producció de draps, sotmesos a l'impost de la bolla, que en canvi no carregava sobre el gènere de punt, l'ocupació majoritària de la resta dels paraires, i per això mateix aquests darrers no convocats a l'atorgament de l'expressat poder.

Malgrat la presència poderosa dels paraires, trobem també, tot i que escadusserament, d'altres formes de treball de la llana més pròximes al que seran les manufactures de tall capitalista. En els anys quaranta va funcionar a Olot una societat o companyia destinada a la fabricació i tint de peces de drap, en aquest cas formada per gent externa a l'ofici de paraire, els negociants Joan Caralt i Ildefons Castellar. No en sabem gaire res, llevat que va començar a funcionar el 1746, i anys més endavant se li va reconèixer un capital de 1.000 lliures posades per Castellar (que actuava d'administrador de la companyia), més 826 lliures, 8

¹⁸ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Sayol, reg. 1474, 2 de setembre de 1792, f. 265v-269v.

¹⁹ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Sayol, reg. 1451, 26 de novembre de 1769, f. 289v-292v.

sous i 10 diners aportats per Caralt,²⁰ un botiguer que tenia casa al carrer Major. Per altra banda, un reconeixement de deute fet pel fill del negociant Pau Caralt i Bover el 1772 a favor del ferrer Mateu Planas al·ludeix a diversos treballs fets per aquest d'instrumental propi d'un obrador de paraïreria i tint, en relació amb una altra companyia, entre ells en el 1734 «*fer una xescla per una campana per la calderas*», a l'any següent «*obrar la ferramenta de las dos prempsas novas*», el 1745 «*adobar lo colferro del molí de moldra índia*», tres anys després fer «*dos ganxos per tirar llana de la caldera per teñir*», haver-li lliurat set estisores noves d'abaixar (l'especialitat dels Planas), i, entre 1746 i 1751, la feina d'haver esmolat «*vuytanta y dos estisoras de abaixar paños per la fàbrica del Sr. Pau Caralt, y companyia*».²¹ Pau Caralt (o Queralt, com també surt escrit alguna vegada), que figura en els llibres cadastrals com a negociant, tenia la casa principal al carrer de Santa Magdalena, i era posseïdor d'altres cases a la vila, i alguns horts i terres en el terme. Precisament un d'aquests horts era anomenat «l'hort de l'estricador», una de les darreres operacions del treball de la llana, i li pertanyia el tint de major rendiment dels tres que es registraven el 1742 a la vila,²² propietat que fa suficientment entenedores les anteriors partides que els Caralt devien als Planas, i deixa clar que la seva companyia es dedicava efectivament a les feines pròpies de la paraïreria. Quan el 1777 es féu l'inventari dels béns del seu fill Josep, aquella casa paterna a tocar del pont estava unida amb la del costat, «*vulgarment dita la Casa de la Prempsa*»,²³ dada que ens aporta una nova referència.

Els aspectes gremials de l'ofici de paraire a Olot

El gremi i confraria de Sant Esteve d'Olot, que agrupava els paraïres, era dels més antics de la vila, amb notícies que arrenquen del segle XVI.²⁴ El Dr. Joaquim Danés suggereix que seria cap a 1650 quan alguns paraïres optaren per separar-se'n i conformar una confraria pròpia, posada sota la invocació de sant Joan Baptista. A començaments del segle XVIII hi hagué litigis entre una i altra, i la segona va entrar en un temps de decadència i paràlisi, tal com es manifestà el 1707

²⁰ Passament de comptes fet el 1769, a ACO, Fons Notarials, Francesc Padrós, reg. 1415, 7 de setembre de 1769, f. 141v-143v.

²¹ ACO, Fons Notarials, Olot, Clapera Esteve Clapera, reg. 978, 26 d'octubre de 1772, f. 140v-142.

²² ACO, Fons Municipals, Olot, Fiscalitat, «*Catastro de la nueva recanacion de las piezas de tierra de las parroquias de Sant Christofol las Fonts, San Andreu del Coll y Parroquia de Olot...*», peça de terra inscripció núm. 329, i f. 611 r.

²³ ACO, Fons Notarials, Olot, Pau Casabona, reg. 1494, 19 de gener de 1777, f. 16r-v. (l'inventari seguirà als f. 25r-30v).

²⁴ Sobre aquest gremi vegeu Gil VIDAL, *L'evolució social a Olot...*, p. 28-32, 65 i 128, i Joaquim DANÉS, *Història d'Olot...*, v. XIX, p. 3558-3561 i 3564-3770.

en ocasió de tornar a posar-la en actiu: «*Que per ocasió de las controvèrsias ques troban vuy y temps ha tenen entre los confreres mestras de la Confraria de St. Steve en la dita parroquial Isglèsia deste vila fundada y los de la present Confraria (i) que la dita Confraria de St. Joan se troba de present y temps ha sens administració ni personas que vullan cuydar de aquella (...) de forma que de present se troba dita confraria de Sant Joan (ratllat: casi) del tot perduda, lo que cedeix en menspreu y vilipendi dels dits confreres mestres*», decidiren de nomenar administradors i pabordes que la revitalitzessin «*per a major honra i glòria de Sant Joan i lustre de dits confreres mestres*».²⁵ Així doncs, durant bona part del segle a Olot hi hagué dues confraries de paraires (si bé la de Sant Joan en alguna ocasió apareix nominalment com a confraria del gremi de cardadors²⁶), fins que es van unir el 1761, fet que ja hem esmentat abans, conformant la Confraria i Gremi de Sant Esteve i Sant Joan Baptista. No coneixem les ordinations ni d'una ni de l'altra, així com tampoc les que es comprometeren a fer de nou a partir d'aquella reunificació, atès que el conveni signat entre ambdues el 3 d'abril de 1761 es limitava a fixar les condicions i maneres de procedir en la seva integració pel que feia a persones i béns. Per fonts indirectes, però, sabem que foren aprovades el 25 de juny de 1763, i que contenien 15 capítols, «*de los que los 9 son relativos a las obligaciones de los aprendices, y de las de los maestros a éstos; el 10 contiene los exámenes que deven hazer los pelayres, y los restantes son relativos a lo que deven practicar los que quieran passarse maestros y pagos que deven hazer*».²⁷ Fidels a l'esperit gremial, els paraires pretengueren sempre que qui no fos mestre admès en aquesta confraria no pogués tenir botiga de paraire oberta a la vila, una pretensió sovint allunyada del seu compliment, perquè el 1784 diversos mestres instaren els pabordes de la confraria a fer-ho complir, atenent que «*en el día se experimente el abuso, que diferentes sugetos de esta Villa tienen tienda abierta de pelayres sin hallarse maestros*»,²⁸ i quatre anys després hagueren de recórrer a la Junta de Comerç del Principat de Catalunya, davant de la inutilitat dels seus esforços i de la passivitat del batlle reial, que

²⁵ ACO, Fons Notarials, Olot, Francesc Masbernat, reg. 1201, 26 de juliol de 1707, f. 274r-275r. Pocs dies després es reuniren els pabordes i elegits de la confraria per començar a prendre les oportunes determinacions per al seu bon funcionament (Ibidem, 30 de juliol de 1707, f. 285r-287v).

²⁶ En un testimonial de 1742 figuren Josep Farigola, paraire d'Olot, prohóm de la confraria i gremi de paraires sota l'advocació de sant Esteve, i Joan Sala, paraire també, prohóm de la confraria del gremi de cardadors, sota la invocació de sant Joan Baptista (ACO, Fons Notarials, Olot, Miquel Oliveres, reg. 1338, 1742, f. 52r-v.).

²⁷ L'any d'aprovació de les ordinations del gremi de paraires i el breu resum transcrit del seu contingut fou recordat i fet amb motiu d'un expedient elevat a la Junta de Comerç de Barcelona el 1788 amb motiu de certs particulars que exercien l'ofici de paraire sense ser-ne mestres. Vegeu AHMB, fons de la Junta de Comerç, vol. 71, f. 32v-33r.

²⁸ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Clapera, reg. 982, 21 de setembre de 1784.

pretengué no haver-hi de fer res, amb el pretext que les ordinacions del gremi de paraires no hi deien res de forma explícita. Una disposició de 1720, en aquest cas de la confraria de Sant Joan, vetllant perquè ningú no fabriqués «*per si ni per interposada persona ni vendre ni comprar en la present vila ni fora de ella mitjas axí de estam com de llana de un fil*», ja que això redundava «*en gran perjudici dels confreres mestres de dita confraria y en menyspreu y en total descrèdit de dits confreres mestres*»²⁹, ens recorda que les mesures restrictives que imposaven les associacions gremials no sols pretenien de defensar els privilegis corporatius, sinó també la bondat dels seus productes, a la vegada que torna a remetre'ns al tema de la dedicació al gènere de punt de bona part de la feina de paraire.

D'altres treballadors relacionats amb la producció tèxtil

Ja hem esmentat que en el complex procés de producció de peces de llana eren diverses les mans que hi intervenien, regides sota gestió dels mestres paraires. La notícia sobre les fàbriques de llana d'Olot remesa a la Junta de Comerç de Barcelona el 1764 per l'administrador de la duana d'Olot, Miquel de Vidueyros i Roldan,³⁰ inclou una detallada relació de les persones que intervenien en les complexes operacions de tot el procés draper: «*Se necesita de operarios, para batir la lana con la barra, y emborrizar un hombre, otro para emborrizarla, tres para cardarla, nueve hiladeras, tres gavinadores, dos retorcedores, y un urdidor. Para el telar se necesita dos para tejer, y uno para hazer cañones, esto se entiende para cada pieza de paño de tiro de quinze a diez y seis ramos*», i això que encara es deixa els operaris que intervenien en la resta de feines, que esmenta després a l'hora d'indicar-ne els costos salarials: esborrar, molinar, perxar, abaixar, estricar i premsar.

Les llanes solien ser del país mateix per a les peces ordinàries, i d'Aragó i de Castella, per a les més fines. Un cop feta la compra de la llana, per si mateixos o a través de comerciants, calia rentar-la i preparar-la, segons la descripció inclosa en l'anterior relació de 1764: «*Las lanas se sortean primero, escoguiendo del bello las calidades competentes, para cada calidad de paño, siendo la de mejor calidad y finor, los escanales y cuello; después se limpian con agua caliente, que no llegue a bullir dentro de unos cozios de madera para hazer saltar la churia o suarda, luego en canastas se mete al río en agua corriete meniándola*

²⁹ ACO, Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1033, 7 d'octubre de 1720, f. 400r-v.

³⁰ Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB), Junta de Comerç, vol. 81, f. 100r-103r.

fuerte con las manos hasta que ven que queda bien limpia de la suarda y blanca, la que después se tiende al sol para secarse». Per d'altres notícies³¹ sabem que per a aquestes operacions el gremi de paraires comptava amb un «*rech o rentador de la llana*», a tocar del Fluvià i davant del camí ral, possiblement cap a l'extrem del que ara és el carrer de Fontanella, rentador que a finals de segle estava empantanegat amb unes obres per a allargar-lo, obres «*de grandíssima utilitat, y profit per tot los mestres parayres de dita confraria*», unes obres, però, que no es podien prosseguir per falta de cabals, i que requeriren de la creació i venda d'un censal que permetés de finançar-ne la seva conclusió. Dos anys més tard, el 1800, a fi de poder treure aquell censal, la confraria decidí d'arrendar a Llorenç Castanyer, mestre paraire de la pròpia confraria, per un temps de vuit anys i un import de 300 lliures, l'arrendament de «*los parols y picas que la mateixa confraria té en lo rech y riu Fluvià de esta vila*», amb l'obligació que dit arrendatari hagués de «*netejar lo rech sempre y quant ho necessita, encara que esdevinga algun ayguat*».³²

Enllestida la llana amb el cardatge i d'altres operacions preparatòries, el protagonisme passava als filadors i filadores, una activitat professional absolutament negligida en les llistes d'oficis, perquè no corresponia de fer-la als caps de família, sinó que restava sobretot en mans femenines, com sí que esmentava l'abans mencionada relació olotina de Miquel Vidueyros, de 1764: «*en este terreno, y su circumbendidad a distancia de ocho horas de camino, poco más o menos, hay bastantes hilanderas y éstas hilan dichas lanas con torno de mano*». Un altre informe de l'any següent, en aquest cas redactat per regidors de l'Ajuntament olotí,³³ feia una subtil diferenciació entre les persones que filaven per als fabricants de draps, que solien ser de fora d'Olot, i les que filaven per als dedicats a mitges i gorres: com que els primers no treballaven sempre, sinó només uns pocs mesos a l'any, segons s'hi explicava, per aquesta raó «*en dicha Villa no se halla persona alguna que se emplee a hilar lana, ni estambre para paños bayetas, y ratinas, sí que los fabricantes han de remitir a lo fuera de ella para hilarla; sí que únicamente se emplean en la fábrica de medias y gorros por ser ésta más permanente a causa de tener más consumo*». Les primeres màquines (o «*machinas*», «*maxines*») de filar no arribarien a Olot i la Garrotxa fins força més tard, a través de la puixant manufactura del cotó.

³¹ Autorització per a la creació i venda del censal a ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Sayol, reg. 1478, 10 de març de 1798, f. 74v-75r, i escriptura d'aquesta censal a ibidem, 25 de març de 1798, f. 83r-84r. Sobre el rentador de la llana vegeu Miquel PUIG I REIXACH, «Capbussades estiuenques dos-cents anys enrere», *La Comarca d'Olot*, 622 (29 d'agost de 1991), p. 27.

³² ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Sayol, reg. 1479, 15 de febrer de 1800, f. 39r-40r.

³³ AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, f. 104.

Si la destinació de la llana era la draperia, un cop recollida pel paraire la feina de les filadores, passaven a fer-se'n càrrec els teixidors. A diferència del que passava en d'altres poblacions, on un sol gremi o confraria solia comprendre a la vegada paraires i teixidors de llana o lli, a Olot aquests constituïen un cos corporatiu a part, agrupats en la confraria del Sant Esperit, que ja existia el 1613.³⁴ Bastants anys després, el 1724, la confraria instituï una causa pia per a dotar les donzelles filles dels mestres teixidors agremiats en el moment de llur casament.³⁵ El 1762 presentà unes noves ordinacions, que havien de substituir les antigues, respecte de les quals l'Ajuntament objectà diverses discrepàncies contra algunes disposicions que al seu parer restringien la llibertat del comerç.³⁶ L'inventari del teixidor Josep Tutau, fet el 1762, ens exemplifica l'instrumental propi d'aquest ofici: «*Primo dos telés amplas de fer paños ab dos pintas vintysisens, y dos pintas vintydosens, altre pinta trentè, altra trentasisè y altre vintiquatrè, una pua nova trentadosena, vint y vuyt centellas anelletes ab quatre parxerats y la mitat de un pinta setsè. Item, dos torns de fer canons y deu dotsenas de canons entre bons y dolents y un torn de filar llana*».³⁷

Al llarg del segle XVIII, només poc més de vuit famílies concentraren i mantingueren a través dels anys l'ofici de donar color a les peces de llana, i molt en especial a les barretines i mitges, la reiterada constant en la producció llanera olotina. Noms com Bassols, Matas, Morat, Noguer, Porxas o Serra, amb algun més, apareixen amb continuïtat sota la denominació professional de tintorerer. L'inventari d'un d'ells, Francesc Morat,³⁸ ens permet de repassar l'utilatge propi d'aquest ofici: en el tint de casa seva, situada a la placeta de Sant Esteve, a part d'atuellns comuns com garrafes, samals o galledes d'aram, hi tenia «*un banch ab duas concas sobre dolentas; item dos bancas grans usadas, item tres parols aparellats per tenyir, lo dos grans y un de petit usats ab son tapador de fusta, item un parol de estany per teñir escarlatina ab tapadó de fusta, item una post per posar las barretinas de escarlatina*», i encara en relació amb l'escarlatina, disposava de «*las balansas per pesar la cotxinilla*», necessària per a donar aquest color. Altres elements relacionats amb les operacions de tintar que apareixen en l'inventari eren l'aiguafort, l'alum per a fixar el color, la «*bussaira*», el campetx raspat i el tartrà. Pel que fa als gèneres, tant «*en un quarto petit del tint*» com en una habitació del segon pis de la casa, tenia –tornem a trobar-ho un cop més– una

³⁴ Gil VIDAL, *L'evolució social a Olot...*, p. 72-74. Sobre aquesta confraria, però, l'autor només en dóna notícies pertanyents al segle XIX.

³⁵ ACO, Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1027, 9 de gener de 1724, f. 54v-56v.

³⁶ ACO, Fons Municipals, Olot, Veredes, Ordres manuscrites de diversos anys (1743-1769), informe sense data inserat a continuació de la relació datada el 4 de novembre de 1762.

³⁷ ACO, Fons Notarials, Olot, Gaspar Clapera, reg. 1165, 29 de juny de 1762, f. 91v-92.

³⁸ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Clapera, reg. 979, 18 d'abril de 1775.

ingent quantitat de barretines i mitges de totes classes, cames de diverses condicions, i a la botiga «*sexanta lliuras de llana per mitjas y barretinas per las fasaneras*». Sobre aquest gènere de punt, aquell informe de 1764 hi insistia: «*en la villa de Olot se tiñen mucho a color de escarlata, como son gorros y medias, y a color de rosa; sus tintes son cochonilla, ancorca, y aguas fuertes, sal de Cardona, y estaño embarra fino*»,³⁹ on el color rosa anava destinat a les mitges per a les dones. L'estreta unió entre les feines de paraires i tintorers feia que aquests darrers estiguessin integrats en la confraria dels primers, com ho assenyala el fet que el mateix dia que es feia l'anterior inventari, es reunís la vint-i-quatrena del gremi de mestres paraires i confraria de Sant Esteve i Sant Joan, de la qual Anton Morat formava part, per a buscar-li successor en aquest càrrec.⁴⁰ De fet, cap a finals de segle trobem també alguns paraires que s'ocupaven del proveïment de materials per a acolorir la llana, i fins i tot podien disposar de dependències pròpies dedicades al tint. Francesc Bellapart, paraire olotí, tenia el 1796 «*tres arrobas y mitja de cotxonilla y tres o quatre lliuras de estany dirruit per teñir escarlatina, y tres o quatre lliuras de encorca per teñir escarlatina*», i el comerciant Joan Fàbrega, que ja hem esmentat abans perquè traficava amb negocis de paraire, tenia un tint en diversos recipients d'aram i de ferro, productes com ara aiguafort i aiguablanca, «*un morter de pedra per picar cotxonilla ab sas heynas*», «*barras y forquetas per rentar las tintoradas*», i com que aquesta instal·lació era al carrer de Sant Rafel, feia servir aigua de cisterna, per a la qual comptava amb «*una bomba de aram*».⁴¹

Les darreres operacions destinades a deixar a punt els gèneres consistien a passar-los per un molí draper o noc,⁴² perxar-los perquè el pèl de la llana prengué cos i finalment retallar aquest a igual alçada, a càrrec, respectivament, dels «perxaires» i dels «abaixadors», amb un conjunt d'eines que podem trobar en l'inventari de Josep Armanguer, abaixador de draps, fet el 1799: dues estisores d'abaixar draps amb els seus guarniments, taulell d'abaixar amb reixat de fusta, taulell de perxar de fusta de pi, etc., que tenia a l'entrada de casa seva.⁴³ Pel que fa

³⁹ AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, f. 102v.

⁴⁰ ACO, Fons Notarials, Olot, Esteve Clapera, reg. 979, 18 d'abril de 1775.

⁴¹ ACO, Fons Notarials, Olot, Miquel Oliveres, reg. 1377, 20 de febrer de 1796, i Esteve Sayol, reg. 1474, 2 de setembre de 1792, f. 265v-269v.

⁴² Una providència emanada de la Junta Particular de Comerç de Barcelona el 1770 descriu les operacions que s'efectuaven en aquests establiments: quan el nocaire tingués les peces «*en la pila o caja del batán, les deberá dar el xabón necesario, y deberá sacar la pieza con frecuencia las veces sea menester, destorciéndola en todas, y tirando de ambas orillas para que no le queden dobleces, vulgo vacas, y quando se vuelva a la pila, se le irá siempre introduciendo más xabón, hasta que conozca queda limpia del aceyte, teniendo presente todas las veces que la destuerza, y da de ancho mirar donde llega la marca, porque hecha la última operacion, que es la de darle a la pila agua caliente para limpiar las piezas del xabón, queden reducidos los géneros al ancho que les corresponde*» (José VENTALLÓ VINTRÓ, *Historia de la industria lanera catalana*, Terrassa, 1904, p. 398-399).

⁴³ ACO, Fons Notarials, Olot, Pau Casabona, reg. 1510, 8 de gener de 1799, f. 12r-17v.

als molins drapers, el qüestionari de 1716 recollia l'existència de 9 molins a Olot, en un dels quals, el del pareire Francesc Anglada, hi havia «*un noch per enfortir mitjas y barratias y draps*», i a més existia al terme un «*molí draper per enfortir draps ab un noch propi de Thomàs Cols pagès*».⁴⁴ Anys després, la «*nueva recanación*» o revisió dels béns immobles sotmesos a l'impost del cadastre confeccionada per a Olot el 1742, seguia recollint l'existència dels mateixos dos establiments d'aquesta mena: el molí ara d'Ignasi Anglada, pareire, que a més de les dues moles comptava amb un «*batan*» o noc, i un molí draper, amb un noc situat a la parròquia d'Olot, propi d'un mateix Tomàs Cols, pagès.⁴⁵ A aquests molins drapers se'ls coneixia també com a molins «retorcedors», i llavors el treballador que els menava podia ser designat amb el nom d'ofici de retorcedor de llana, o, segons expressió notarial llatina, «*lanae retortiator*».⁴⁶

Cap al darrer quart del segle XVIII tres socis olotins, Francesc Camps i Vilar, Lluís Bastons i Josep Salgas, tots tres llavors «botiguers», havien endegat a Olot un establiment de frisar ratines i robes, que el 1775 cediren a la seva sola direcció i manteniment al pareire i frisador Jaume Serra,⁴⁷ «*ab tots sos guarniments y demés recaptés necessaris pera frisar ben condicionat sens faltarli cosa per son curs conforme se troba a satisfacció del mateix Jaume Serra director que ha estat fins assí de ell*», amb els pactes, això sí, que les ratines i altres peces de roba dels que li cedien el frisador tindrien preferència respecte de les que li arribessin de la resta de fabricants, i que a aquests les ratines i altres peces frisades no els podrien sortir per menys de dos sous per cana, a diferència de les seves, que ho serien per només sis diners. Instal·lada inicialment la frisa en una casa pròpia de Jaume Masdexaxars, pagès, el 1790 Jaume Serra decidí de bastir un nou edifici per a aquest establiment als afores de la vila, adduint, segons expressà en la seva sol·licitud de llicència adreçada a l'Ajuntament, que convenia separar-lo de les cases de la vila a causa del «*gran ruido*» que feien les tres frises que hi tenia corrents.⁴⁸ La casa s'aixecà a l'actual Puig del Roser, on encara ara es manté amb una llinda que conté el seu nom i l'any.

⁴⁴ ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques, Respostes al qüestionari Patiño, pregunta núm. 13.

⁴⁵ ACO, Fons Municipals, Olot, Fiscalitat, «*Catastro de la nueva recanacion de las piezas de tierra de las parroquias de Sant Christofol las Fonts, San Andreu del Coll y Parroquia de Olot...*», f. 612 r.

⁴⁶ Apareix així denominat Joan Fuster, en un testimonial prestat el 1725 sobre els perjudicis que ocasionaven a la resta un nou molí construït a Olot pels Caralt (ACO, Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1028, 25 de juliol de 1725, f. 370).

⁴⁷ Instrument notarial de la cessió a ACO, Fons Notarials, Olot, Benet A. Conchs, reg. 1285, 24 de gener de 1775, f. 19v-21v. Prèviament a la cessió havien fet passament de comptes, segons el qual Bastons i companyia acreditaven a favor seu 72 lliures, 12 sous i 9 diners, que Serra saldaria a costa del seu treball de frisador, segons consta a ACO, Fons Notarials, Olot, Benet A. Conchs, reg. 1285, 4 de gener de 1774, f. 7r-8r. Pel testament de Jaume Serra, sabem que aquest era fill de Francesc Serra, pagès de Vidrà (ACO, Fons Notarials, Olot, Boi Morales, reg. 1523, 11 de gener de 1803, f. 14r-15r).

⁴⁸ Sol·licitud de llicència publicada a Joan SALA I PLANA, «Estudi tipològic de les cases construïdes a Olot, durant l'expansió del segle XVIII», *APEHOC*, 1980-81, p. 302. Un dibuix de la façana de la casa i de la seva llinda pot veure's a *ibidem*, p. 298.

Més enllà d'Olot: paraires i teixidors a la Garrotxa

De paraires n'hi havia a tots els principals pobles de la Garrotxa, d'alguns dels quals, com Maià, Montagut, Riudaura⁴⁹ o pobles de la Vall de Bas, només en coneixem poc més que la simple presència d'habitants amb aquest ofici, llevat d'algunes dades estadístiques que veurem més endavant. Tant a Argelaguer com a Besalú, els paraires estaven agrupats en les respectives confraries de Sant Joan o dels paraires. La d'Argelaguer, establerta a l'església parroquial, el 1738 aplegava 24 confreres paraires i dos que eren teixidors de llana.⁵⁰ Pel que fa a la de Besalú, radicava a l'església de Sant Vicenç, on també hi havia la de Santa Llúcia, dels sastres, i el 1704 hi havia establerta la de Sant Antoni Abat, que sembla que agrupava els teixidors de llana.⁵¹ En aquesta mateixa vila, els molins pertanyien per meitats iguals a la universitat de la vila i a l'abadia de Sant Pere,⁵² i a més de fariners, feien també les funcions de drapers. El 1738 els tenia arrendats el paraire Narcís Gubert, el qual es queixà que dels dos nocs només en funcionava un, «*haviendosse inutilado de el otro por causa de ser las maderas de aquel muy viejas y rotas*», situació que li causava un greu destorb, quan «*algunos pelayres han llevado algunas piessas de paño por enfortazer en dichos molinos, y por no haverles dicho Gubert arrendatario podido despachar con la puntualidad le pedían por causa de no andar, como tenemos dicho, mas que uno de dichos dos molinos, se han buuelto aquellas, y las han echo enfortazer en otros molinos draperos u batanes*». ⁵³ Hi ha notícies d'altres establiments de noc a Besalú: a començaments de segle, Joan Plandiura, paraire de Besalú i procurador de Narcís Baseya, paraire de Camprodon, arrendà per 4 anys a Joan Puig, retorcedor de llana de Banyoles, una casa extramurs de Besalú amb els seus aparells de retòrcer,⁵⁴ i el

⁴⁹ Per a Riudaura vegeu el llistat de gent d'ofici del segle XVIII que aporta Joan PAGÉS I PONS, «La vila de Riudaura en els segles XVII i XVIII», *APEHOC*, 1984-1985 (II), p. 225-228.

⁵⁰ Testimonial dels noms dels vint-i-sis membres de la confraria, fet pels pabordes, a ACO, Fons Notarials, Besalú, Miquel Berga, reg. 924, 20 de juliol de 1738, f. 114v-115r.

⁵¹ Sobre les confraries existents a Besalú, vegeu Marc SUREDA I JUBANY, *La Congregació dels Dolors de Besalú*, Besalú: Venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Besalú, 1999, p. 63-70. La de Sant Antoni no hi és esmentada, però la seva existència és documenta el 1704 (ACO, Fons Notarials, Antoni Albert, reg. 887, passim).

⁵² Els abats havien concedit el 1431 la meitat dels molins de Besalú a la universitat a canvi de contribuir aquesta a la seva reparació i conservació, segons s'esmenta a ACO, Fons Notarials, Besalú, Antoni Albert, reg. 894, 7 de març de 1714, f. 93r-94r.

⁵³ ACO, Fons Notarials, Besalú, Miquel Berga, reg. 924, 4 de novembre de 1738.

⁵⁴ ACO, Fons Notarials, Besalú, Antoni Albert, reg. 888, 23 de maig de 1705. S'hi especificava que s'arrendava la casa, amb els seus aparells de retòrcer, «*videlicet ab duas enbroadas de llanternas guarnit de cavallets y babinots menos un*», i amb el pacte «*que en cas que per defecte del dit torn o de algun guarniment de aquell, com es la roda, pantinat, arbre, o bolant (...) no poguesseu fer anar dit torn eo valervos de aquell en tal cas tot lo dit temps que no anirà vos valga per fallas*».

1787 els regidors de la vila i Francisco Rabert i Molló, paraire d'Argelaguer, senyor útil i propietari dels nocs de Besalú, feren conveni sobre les dificultats ocorregudes entre ells respecte de la positura que tenia llavors el rodet del molí i canals del noc, acordant de rebaixar les canals a fi de provar que tant els nocs com el rodet podien funcionar correctament.⁵⁵ També treballaven com a drapers diversos molins fariners de la banda de Tortellà, i a Sant Jaume de Llierca hi havia un altre molí draper al Fluvià, propi de Ramon Riera, de la mateixa població, del qual coneixem diversos arrendaments.⁵⁶

A Tortellà, Robert Bayer⁵⁷ ha recomptat 186 paraïres entre 1700 i 1750, 192 més entre els anys 1750-1775 i 82 paraïres en els anys que van de 1775 a 1790. En els inventaris de paraïres de Tortellà consten les eines pròpies d'algunes de les operacions de la llana, com el «*torn de fusta de filar llana*» i el «*banc d'emborrar llana, amb ses emborradores*», que figuren entre els béns de Miquel Santaló el 1768, o el «*teler de teixir drap*» que tenia Francesc Pujol, mort el 1795. Però també aquí trobem d'altra gent que, sense ser paraire d'ofici, participava en aquest procés manufacturer, com Pau Closa, pagès, que en morir, el 1749, se li inventariaren a casa seva «*dos torns de filar llana*», «*un banc d'emborrar, amb ses emborradores*» i «*dues cardes de cardar llana*», i a l'altre extrem hi ha la figura del negociant de la llana, que conjumina i dirigeix les diverses operacions encomanades a tercers: a Tortellà mateix, l'inventari de Llorenç Duran, del 1795, recull, a la «botiga dels paraïres», vuit quintars de llana bruta, dos pesals de llana sense filar i vuit pesals de llana filada, i al «tint», dues peroles d'aram per tenyir, una premsa i altres utensilis.

Un altre centre important de les manufactures de la llana a la Garrotxa fou Sant Feliu de Pallerols, on igualment hi havia constituïda una confraria dels paraïres sota l'advocació de sant Joan Baptista i Evangelista, amb una causa pia creada el 1690 per a dotar el casament de les filles dels agermanats. El 1708 feren modificacions en les ordenances que regulaven aquesta causa pia, no sense abans haver hagut de superar la denúncia per part de l'Ajuntament que, per haver-ho fet sense el seu consentiment, ho consideraven lesiu per als interessos públics.⁵⁸ L'any següent la confraria s'obrí als teixidors de llana, reorganitzant-la

⁵⁵ ACO, Fons Notarials, Besalú, Manuel Antentas, reg. 990, 9 de novembre de 1787, f. 347r-v.

⁵⁶ El 1747 l'arrendà a Jaume Basil, pintor d'Olot (ACO, Fons Notarials, Besalú, Miquel Berga, reg. 933, 19 d'abril de 1747, f. 85r-87r). El 1769 el mateix Ramon Riera l'arrendà a Joan Simon i Arbat, de Tortellà, per 56 lliures barcelonines cada any (Robert BAYER, *Tortellà...*, p. 232).

⁵⁷ Per a les dades de Tortellà ens servim de Robert BAYER, *Tortellà...*, p. 229-233.

⁵⁸ ACO, Fons Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Joan Bosch, reg. 279, 13 d'octubre de 1708, f. 172r-174r (modificacions a les ordinacions), 16 de febrer de 1709, f. 259v-260r (denúncia de l'ajuntament) i 8 de març de 1709, f. 270v-274r (esmena a l'anterior omissió).

amb dos sobreposats paraires i un de teixidor.⁵⁹ El 1766 renovà les seves ordinacions,⁶⁰ però cap a 1769 els teixidors intentaren separar-se'n i constituir una confraria pròpia. El 1770 agrupava 25 mestres paraires i 8 mestres teixidors de llana, que es reservaven el dret de filatura de tota mena de draps i peces de roba, i la possessió de perxa a Sant Feliu i la Vall d'Hostoles. El 1770 des de Sant Feliu es pretengué, sense aconseguir-ho, controlar la producció d'altres poblacions veïnes, com ara Sant Esteve de Bas, on hi havia 6 paraires que treballaven tot l'any fent baietes, i dos teixidors de llana.⁶¹

En aquestes poblacions de la Garrotxa les feines de la llana, començant per les de filar, encomanades com en altres llocs a terceres persones, preferentment de la pagesia,⁶² semblen més orientades a la producció de draps o teles que no pas al gènere de punt, com passava a Olot, almenys fins a l'arribada del cotó en les darreres dècades de segle. El gènere de punt necessitava una major abundància de mà d'obra, circumstància que si bé es donava a Olot i als seus voltants, era més difícil de trobar en nuclis de població més reduïda. Aquesta orientació de la comarca envers la draperia l'acreditarien els diversos molins drapers o nocs que es trobaven escampats pels corrents fluvials de la Garrotxa: el noc de Sant Feliu de Pallerols era el més important de tota la vall, i havia estat propietat del gremi de paraires i teixidors de llana (de fet se'l coneixia com a «molí dels paraires»), però cap a la meitat del segle havia passat a ser propi del mas la Fàbrega, fet que comportà diverses controvèrsies entre els titulars del mas i el gremi de paraires. A Tortellà els diversos molins fariners també haurien treballat com a molins drapers, i en aquest mateix terme dues peces de terra pròpies de l'Obra de l'Església eren anomenades «los estricadors dels paraires».⁶³

⁵⁹ ACO, Fons Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Joan Bosch, reg. 279, 7 de juliol de 1709, f. 380v-384r, concòrdia entre els sobreposats i mestres paraires de la vila de Sant Feliu de Pallerols i de tota la vall d'Hostoles amb els teixidors de llana.

⁶⁰ AMHB, Junta de Comerç, vol. 55, f. 64r-66v.

⁶¹ Agraïm a Xavier Solà i Colomer la consulta del seu treball inèdit, *La protoindústria a Sant Feliu de Pallerols en el segle XVIII*, d'on procedeixen aquesta i les notícies següents sobre els paraires d'aquesta població. Per a la pretensió sobre els paraires de Sant Esteve de Bas, AMHB, Junta de Comerç, vol. 55, f. 54-55, 25 de setembre de 1770.

⁶² Al mas la Fàbrega de Sant Feliu de Pallerols existia, segons els inventaris de 1781 i 1791, una habitació que els de la casa la coneixien clarament amb el nom de la «cambrà del paraire», on, entre altres instruments, hi havia un fogó de paraire i un banc d'emborrar. Al mas, però, hi havia també torns i filoses, així com diverses quantitats de llana bruta i altres matèries tèxtils. Esmentat per Xavier Solà, *La protoindústria...* (s.p.).

⁶³ Robert BAYER, *Tortellà...*, p. 232.

Producció i comercialització del treball de la llana

Les dades sobre elaboració i comercialització dels productes fruit del treball de tota aquesta gent del ram de la llana són pràcticament inexistentes pel que fa a la primera meitat del segle XVIII. Però consta que el gènere que es feia aquí era de reconeguda excel·lència i d'un volum més que suficient per a satisfer comandes de certa importància, perquè quan el 1717, a les portes de les guerres d'Itàlia, el superintendent Rodrigo Cavallero atorgà de fabricar el vestuari per a les tropes a favor del barceloní Antoni de Lapeira, posà com a condició que les mitges fossin fabricades a Olot, i de la més alta qualitat.⁶⁴ Aquesta sortida dels productes olotins de llana cap als assentistes proveïdors dels exèrcits sembla que es mantingué durant bona part del segle, perquè en l'anomenat «vecindario» confegit el 1773 consta Francisco Anglada, fill del pare Josep Anglada, com a «*fabricante de medias para el ejército de S.M., y prensador*».⁶⁵ La importància que aquestes comandes tenien per a la paraireria olotina es desprèn del fet que el 1764 es posava la manca de vendes a l'exèrcit com una de les causes de l'aturada que en aquells moments sofria aquesta indústria, juntament amb la crisi alimentària, com s'expressà en un ja mencionat informe a la Junta de Comerç: «*Las fábricas de paños y demás ropas, medias y gorros van cada día en grande decaencia por la grande carestía de los granos y demás comestibles (...) y más si las municiones y vestuarios no salen, este pueblo está por tierra por las medias que aquí se fabrican para todas las municiones y los demás lugares aquí citados padezen la mesma decadencia por no poder vender los paños. Y lo más deplorable es que después que lleban los paños azules y blancos para bistuarios a casa de los asentistas se burlan de ellos y no les quieren dar el equivalente que valen*».⁶⁶

A partir de la meitat del segle, però, ja són més freqüents les relacions de manufactures que aporten dades respecte dels gèneres fets a Olot i a la Garrotxa, si bé no sempre la fiabilitat d'aquestes dades apareix prou contrastada. La primera estadística redactada pel mateix Ajuntament és de 1752, en resposta a una sol·licitud feta per l'intendent general de Catalunya. Segons aquest breu text,⁶⁷ a Olot hi havia 19 telers per fer draps trenta-sisens, trentens, vint-i-sisens, vint-i-

⁶⁴ Dada aportada per Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 204.

⁶⁵ ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques generals de població, «*Vecindario de la Villa, parroquia y terminos de Olot, corregimiento de Vich*».

⁶⁶ AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, f. 103.

⁶⁷ ACO, Fons Municipals, Olot, Veredes, «*Ordres manuscrites de diversos anys, 1743-1769*», s.f. D'aquest any hi ha una estadística similar per part de l'Ajuntament de Girona, segons la qual hi havia a la ciutat, del ram del tèxtil, cinc teixidors de vels, un fabricant de mitges i barretines de seda, onze teixidors i una real fabrica de teixits de lli, cànem i cotó, una fabrica de gorres, guants i mitges de pèl de conill i llebre, i quatre barreters (vegeu Josep CLARA, «*Les fàbriques gironines del segle XVIII*», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, v. I, p. 545-552).

dosens i setzens, cordellats, estamenyes i ratines catorzenes; el nombre de fabricants de draps era tretze, i el de mitges i gorres, trenta; hi havia set tints, quatre nocs i vint telers per a fer llenços de lli i cànem. Uns anys després d'aquesta primera estadística, en tenim d'altres referides al «partido de Olot», sense possibilitats de més detall: es tracta d'una estadística de la Junta de Comerç⁶⁸ que permet de fer una aproximació a l'evolució del treball del tissatge en aquesta part en els anys 1757, 1758 i 1760, segons la qual s'haurien teixit 1.108 draps el primer any, 1.139 el segon i 962 l'any 1760; de baietes, 109, 106 i fins a 161, respectivament; de cordellats, 141, 167 i 105; d'estamenyes, 28, 21 i 20 peces en cada un dels expressats tres anys, i de ratines, 40 peces l'any 1757 i 32 l'any següent.

Més detallades i ben riques en matisos resulten ser les estadístiques que es poden confegir a partir de les tres respostes que els anys 1764 i 1765 sortiren d'Olot cap a la Junta de Comerç de Barcelona, també a requeriment de les instàncies oficials, desitjoses de disposar de precisos informes sobre la situació de les manufactures del país.⁶⁹ N'hem compendiat la diversa informació que ens donen en la taula núm. 3.

Taula núm. 3

Dades de la indústria llanera a Olot i comarca en els anys 1764-1765.

	DRAPS, RATINES I ESTAMENYES							GÈNERE PUNT fabricants i jornalers	consum llana (quintars)
	nombre de telers				Fabri- cants	Producció (peces any)			
	de draps			de retines estame.		de draps	baietes i ratines		
24 III 64	Olot	Montagut	Tortellà						2.932
17 IV 64	19	10	8	5	22			500/600	
9 II 65	22					170	9	150	

Font: *Vegeu nota núm. 69.*

⁶⁸ «Relación de las piezas de ropas de lana sujetas al derecho de bolla», AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, f. 232-234v, segons Joaquim ALBAREDA, «La indústria tèxtil...» p. 15.

⁶⁹ AHMB, Junta de Comerç, vol. 81. Es tracta de tres respostes, fetes, respectivament, per Miquel de Vidueyros, regent de la duana d'Olot (17 d'abril de 1764, f. 100r-103v); pels regidors Francisco Masbernat, Rafael Bassols i Sebastià Casadevall (9 de febrer de 1765, f. 104r-105), i per Pau Caralt i Bover (24 de març de 1764, f. 106r-v i 109r; intercalat entre ambdós folis hi ha una carta de Caralt adreçada a Josep Lleonat, amb la mateixa data, que acompanya la informació).

Per al redactor del segon d'aquests informes, Miquel de Vidueyros, el difícil moment que vivia el país explicaria la decadència en què es trobaven aquestes fàbriques, perquè dels 21 telers que segons ell hi havia l'abril de 1764, només 7 es trobaven «*corrents*», és a dir, funcionant. La crisi de subsistències de 1763, general a tot Catalunya, apareix de forma ben clara en el seu comentari sobre l'estat de les manufactures: «*las fábricas de paños y demás ropas, medias y gorros van cada día en grande decaencia por la grande carestía de los granos, y demás comestibles, pagándose al presente a siete libras y quatro sueldos la quartera del trigo, y el mastall a cinco libras diez y seis sueldos; el vino a ocho, y nueve libras la carga, y se encuentran los fabricantes sus casas llenas de géneros sin poder vender nada*». D'aquells mateixos anys hi ha la dada que entre Olot i la vall d'Hostoles el 1763 hi havia 57 telers.⁷⁰

Si no tinguéssim present que a Olot els paraires no només estaven dedicats a la draperia sinó també al gènere de punt, la situació d'aquella manufactura, atenent només els telers, seria realment poca cosa comparada amb les dades d'altres poblacions que ens dóna la mateixa enquesta de 1764. Així, a Castellerçol deien tenir nogensmenys que 180 telers, a la Pobla de Lillet n'hi havia 112 de diferents particulars teixidors, i els de Moià manifestaven comptar 96 telers; a Igualada n'eren 77; a Sant Hipòlit de Voltregà, 60 telers *corrents* i 17 que no treballaven, i a Centelles n'hi constaven una cinquantena; sense anar més lluny, a Camprodon hi havia 49 fabricants i 50 telers, però en canvi a Ripoll es declararen 18 fabricants de llana (dels quals només en treballaven 7) i cinc telers.⁷¹ En compensació, però, el treball del gènere de punt permetia de mantenir a Olot un nombre prou important d'operaris al voltant d'aquestes activitats.

No sembla pas que a la dècada següent, la dels anys setanta, les coses haguessin d'anar millor per a les manufactures de la llana a la Garrotxa, perquè en aquells moments s'havia introduït el treball del cotó amb telers mecànics, amb els quals els seria difícil d'establir-hi competència. Poc abans, el 1772, una inspecció notarial feta a Montagut a instàncies de la Junta de Govern del Comerç de Catalunya aixecà acta de la presència a la vila de vint fabricants de llana, bona part dels quals, però, tenia els seus telers «*vacuos y desocupados*» per manca de feina.⁷² D'aquests anys disposem de dues estadístiques, la que fou elaborada novament

⁷⁰ Pere MOLAS, *Economia i societat al segle XVIII...*, p. 184, a partir d'una enquesta de la Junta de Comerç.

⁷¹ AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, passim. A més de les dades corresponents al Ripollès i la Garrotxa, les de les localitats de la comarca d'Osona han estat publicades per Antoni PLADEVALL, «Estado de la fabricación de la lana en la comarca de Vich en los años 1764 y 1765», *Ausa*, núm. 53 (1965), p. 249-256.

⁷² ACO, Fons Notarials, Olot, Bonaventura Aloy, reg. 1261, f. 166r-167v, 23 de desembre de 1772. El novembre de 1772 la Junta de Comerç inicià un expedient arran de la denúncia de Miquel Casas, paraire de Montagut, pel poc rigor amb què els veedors examinaven l'activitat dels paraires de Montagut (AHMB, Junta de Comerç, vol. 66, f. 7-20).

a instàncies de la Junta de Comerç cap a 1777, i la que es publicà el 1779 a les gasetes de Madrid i Barcelona.⁷³ Totes dues, que compendiem en la taula núm. 4, parlen prou clar del retrocés de la indústria de la llana, tant en nombre de fabricants com de telers, en uns anys en què a Olot sols el nombre de telers de cotó ja s'acostava als dos-cents.

Taula núm. 4
Dades de la indústria llanera a Olot en els anys 1777-1779

	DRAPS I TISSATGE	MITGES I GORRES	ALTRES
1777	12 fàbriques de draps, baietes, retines i frisades, sarges, estamenyes, cordellats.	50 fabricants de mitges d'estam i llana: -100 dotzenes diàries -Gorres d'estam i llana, 100 dotzenes diàries.	4 fàbriques de faixes i cenyidors.
1779	Draps: 10 telers 210 obrers 400 peces produïdes Ratines: 1 fàbrica	Gorres: hi treballen 1.600 homes i 600 dones Producció: 500 gorres 457.080 parells de mitges.	

Font: vegeu nota núm. 73.

Cap a 1780 les autoritats degueren demanar a l'Ajuntament d'Olot el nombre de fàbriques dels diversos gèneres que hi havia a Olot, així com les marques que utilitzaven els respectius fabricants, com es desprèn de la resposta donada pel municipi olotí.⁷⁴ No en tots els casos inclogué la totalitat de les dades, començant per no posar el nombre de fàbriques, sinó només que n'hi havia «*de medias, y gorros, guantes, de estambre y lana, colores*», com tampoc pel que fa al nombre de fàbriques i de telers «*de bayetas, ratinas, estameñas y cordellates, y se hallan existentes (en blanc) telares de dichas ropas*». En canvi sí que recollí l'existència de deu fàbriques (però no els seus telers) «*de paños 16os. 22os. 24os. 26os. 30os. 32os y 36os, colores, y se hallan existentes (en blanc) telares de dichos paños*», 6 altres fàbriques «*de faxas, y ceñidores, o culebras de estambre, lana, hilo y algodón, faxas para criaturas, ligas, y cintas, de los mismo*» i 3 «*de frisar paños, ratinas y otras ropas de lana*», a més de les de cotó.

⁷³ Les dades d'aquest inventari són les que figuren com de 1777 en una resposta de l'Ajuntament d'Olot a la Junta de Comerç, transcrita per Joaquim DANÉS, *Història d'Olot...*, v. XIX, p. 3585-3587. Pel que fa a les dades de 1779, *Gazeta de Madrid*, 33 (23 d'abril de 1779) p. 283-284, i *Gazeta de Barcelona* 35 (1 de maig de 1779), p. 299-300. D'aquestes últimes fonts ho tragué Juan Francisco MASDEU, *Historia crítica de España*, t. I, Madrid: Antonio de Sancha, 1783, p. 45-97. També l'informe de l'Ajuntament d'Olot sobre erecció de nous barris, anys a venir, el 1783.

⁷⁴ ACO, Fons Municipals, Olot, Veredes, Ordres circulars 1779 a 1783. La data de 1780 és aproximada.

També han de ser de 1780 les dades aportades pel «Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña», atribuït a Jaume Caresmar.⁷⁵ Parlant de Girona, diu que «*las fábricas de paños y otros tejidos que existen en este corregimiento son: cuatro en Montagut, cuatro en Torroella, cuatro en Besalú, dos en Sistella, ocho en San Lorenzo de la Muga, ocho en Masanet de Cabrenis, una en Argelaguer, ocho en Bañolas, dos en Figueras y algunas otras sembradas en el corregimiento*». Cal recordar que Olot formava part del corregiment de Camprodon. I més endavant, parlant de les fàbriques de baietes, destaca que «*hay una en San Feliu de Pallarols y se trabajan catorcenos y diez y seisenas*».

Les darreres estadístiques del que és estrictament el segle XVIII són de mitjan anys 80. En primer lloc hem de referir-nos al cens de manufactures de tot el regne, fet el 1784,⁷⁶ que recollim en la taula núm. 5.

Taula núm. 5
Dades de la indústria llanera a Olot el 1784

DRAPS I ALTRES TEIXITS:		
Olot	6 telers per a draps 6 per a cordellats, ratines i estamenyes 30 telers per a faixes 5 telers per a cobrellits i vànoves	Producció: 60 peces de draps a l'any 7 peces estamenyes o cordellats 1.500 cobrellits i vànoves 26.400 faixes i cenyidors 1.000 canes faixes per a criatures
St. Feliu Pallerols	12 telers	Producció: 47 peces draps l'any
Tortellà	Treballen 200 persones en els draps 175 en l'elaboració de faixes	Producció: 500 peces de faixes i cenyidors
GÈNERE DE PUNT DE LLANA:		
Olot	Ocupació: 300 paraires; hi treballen 800 homes i nois, i 6.000 dones	Producció: 407.800 parells de mitges 1.500.000 de gorres i barretines
ALTRES ESTABLIMENTS TÈXTILS:		
Olot: 10 nocs, 8 tints, 15 premses Sant Feliu de Pallerols: 1 noc Tortellà: 2 premses		

Font: vegeu nota núm. 76.

⁷⁵ JUNTA DE COMERÇ DE BARCELONA, *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Cataluña (1780)*, Edició a cura d'Ernest Lluch, Barcelona: Editorial Alta Fulla, 1997, p. 226 i 241.

⁷⁶ Utilitzem els extractes publicats per Isabel MIGUEL LÓPEZ, *Perspicaz mirada sobre la industria del Reino. El censo de manufacturas de 1784*, Universidad de Valladolid, 1999, 389 p. La part de Catalunya és a les pàgines 281-312, i les de la Garrotxa s'hi troben repartides segons els productes manufacturats.

D'aquestes xifres sobten les 6.000 dones que es diu que treballaven en la fabricació del gènere de punt a Olot, tenint en compte que en aquesta vila, segons el cens anomenat de Floridablanca, hi havia un total de 4.870 dones, compreses prop d'un miler de nenes de fins a només 7 anys, que no sembla que estiguin incloses entre la població femenina ocupada en el gènere de punt de la llana per la diferenciació que s'estableix entre «homes» i «nois» en el mateix cens. Semblaria més versemblant el nombre de 600 dones que donava la *Gazeta de Madrid* el 1779, però també és cert que, com veurem més endavant, una altra enquesta calcularà per al 1802 un total de gent implicada en el treball de la llana a Olot i comarca de fins a 5.000 ocupats, llevat que la xifra sigui arrossegada, sense esperit crític, d'altres enquestes anteriors. En tot cas, no hi havia pas cap registre ni manera de recomptar amb exactitud el nombre de persones que des del seu domicili feien feines per als paraires, i per tant la xifra forçosament hauria de respondre a una apreciació purament personal de qui confegia les estadístiques sol·licitades.⁷⁷ L'últim cens abans de la Guerra Gran és de 1786, corresponent a un qüestionari redactat per l'Ajuntament d'Olot, actualment existent a la Biblioteca Reial de Madrid.⁷⁸ Segons aquestes dades, a Olot hi hauria 130 fàbriques «*de medias, gorros, guantes y mitones de estambre y lana*», «*3 fábricas de paños que fabrican 50 piezas consumiendo 75 quintales de lana*», «*8 fábricas de faxas y culebras de estambre y lana en las que se fabrican 2.400 docenas consumiéndose 66 quintales de lana*», 5 fàbriques per a frisar ratines, draps, cordellats i baietes, i «*6 tintes que consumen entre grana, campeche brasil y otros específicos, 1.600 quintales*».⁷⁹

Entrats ja en el segle XIX, però amb total continuïtat amb la trajectòria empresa en les dècades anteriors, queden encara dades dels anys 1801-1802, facilitades

⁷⁷ Semblantment al que passa a Olot, a Igualada constatava l'existència de 4.000 obrers dedicats al treball de la llana el 1770, quan la seva població total, homes i dones de totes les edats, arribava a només 4.925 persones (vegeu Josep M. TORRAS, *La comarca de l'Anoia...*, p. 210). El 1765 a Sant Hipòlit de Voltregà es manifestava haver-hi 1.200 persones dedicades a filar i classificar i netejar la llana, tres quartes parts de les quals eren dels pobles veïns (Antoni PLADEVALL, «Estado de la fabricación de la lana...», p. 253).

⁷⁸ El cens, amb data del 6 d'abril de 1786, ha estat publicat per Francesc FERRER, *L'economia del set-cents...*, p. 89-90. Segons la referència que s'hi dona (p. 89 i 394), procediria del manuscrit 2435 de la Biblioteca del Palau Reial de Madrid, però aquest volum només inclou, de l'Ajuntament d'Olot, la petició feta el 1783 per a la creació de nous barris, que conté dades estadístiques basades en la relació de la *Gazeta de Madrid* de quatre anys abans. Possiblement es tracti, doncs, del manuscrit 2.450 de la mencionada biblioteca, tal com ho esmenta Ernest LLUCH, «La revolució industrial...», p. 36 (228), nota iii, i dona a entendre el mateix Francesc FERRER a «Camprodon, a final del set-cents», *IV Assemblée d'Amics de Besalú i el seu Comtat*, v. II, 1980, p. 59.

⁷⁹ Segons la transcripció de les dades fetes per Francesc Ferrer, les fàbriques de mitges de llana consumirien 10.000 quintars de llana, i les 5 fàbriques de frisar, no menys que un milió de quintars. Atenent la xifra de 2.932 quintars que es consumien el 1764, quan la producció de gènere de punt i altres teixits de llana no tenien la competència del cotó, creiem que aquests números cal prendre'ls amb cautela.

pel gremi de paraires a instàncies de les autoritats,⁸⁰ segons les quals hi havia uns 200 telers que treballaven la llana, amb 152 paraires (si bé no tots eren fabricants), 284 jornalers i 42 aprenents, però amb una ocupació real d'unes 5.000 persones d'entre Olot i la comarca, una xifra, com hem apuntat, possiblement feta més amb un cop d'ull que de forma rigorosa. Segons les mateixes dades, durant el 1801 s'havien produït de 3.000 a 4.000 dotzenes de barretines de llana, i de 2.000 a 3.000 dotzenes de mitges batanades, i havien entrat en el mateix any a Olot de cinc a sis mil quintars de llana, i uns 2.100 quintars en el període comprès entre el gener i el juny de 1802.

L'anàlisi d'aquestes dades revalida el tret abans apuntat, respecte que les manufactures de la llana a Olot no se centraven en l'elaboració de draps i teles, sinó en el gènere de punt. De telers de la primera mena n'hi havia ben pocs, en contrast amb la vitalitat de la població. Al voltant d'una vintena, apunten les dades de 1752 i 1764, per a acusar immediatament, en el 1765, la crisi de cap a la meitat d'aquesta dècada, amb l'avís que de tots ells només en funcionaven set, que seran deu el 1779. Després les estadístiques parlen de fàbriques, amb un resultat també poc galdós: de 12 a 3 en els poc més de deu anys que van de 1775 a 1786. Però si la fabricació de draps era certament discreta a Olot, la de gènere de punt (gorros o barretines, i mitges) assoleix uns nivells rellevants, tant en nombre de mà d'obra ocupada com de fàbriques (130 el 1786, contra només 3 de draps) i de productes elaborats.

En l'àmbit comarcal, les dades que s'han pogut aplegar són, com es veu, poques, i amb el dubte respecte de quina part territorial comprenia la denominació de «partit d'Olot», però en tot cas el nombre proporcionalment més elevat de telers que s'hi inclouen suggereix que, fora de la capital de la comarca, la paraireria sí que se centrava en l'elaboració dels draps. Les observacions del viatger Francisco de Zamora en els seus viatges a Olot el 1787, i a Besalú i pobles veïns el 1790 ens han deixat algunes indicacions sobre l'activitat dels paraires arreu de la comarca.⁸¹ A Sant Esteve de Bas hi trobà «*algunos telares de lienzos y especialmente pelaires, que trabajan algunas piezas de lana*»; a les Preses «*se hacen algunos lienzos bastos y alguna ropa de lana*», a Tortellà «*cuatro maestros paraires con cinco telares en que trabajan paños veintedosenos, veintiseisenos, y buenas bayetas*», a Montagut «*hay muchos paraires*» i d'Argelaguer anotà que hi havia tres paraires. I encara una última nota, aquesta de l'anomenat «Cens

⁸⁰ Gil VIDAL, *L'evolució social...*, p. 36-37, i Joaquim DANÉS i TORRAS, *Barretines i barretinaires d'Olot...*, p. 1675.

⁸¹ FRANCISCO DE ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, edició de Ramon Boixareu, Barcelona: Curial, 1973, p. 75 i 323.

de Floridablanca» (1787), ens assenyala l'existència a Mieres de 20 «*fabricantes de telas crudas*»,⁸² i ens permet de completar per aquesta banda la panoràmica comarcal de les manufactures de la llana, que possibilitarà la gran eclosió del cotó a partir de 1774.

Les manufactures auxiliars del tèxtil de la llana

Algunes de les altres manufactures que ocupaven part de la població laboral de la Garrotxa eren, de fet, activitats subsidiàries del tèxtil de la llana.

El sabó, del qual es feia una bona producció a Olot, era una matèria del tot necessària per al rentat de les llanes que feien treballar els paraires. El 1733 va córrer la veu que un barceloní pretenia obtenir el privilegi d'estancar el sabó, és a dir, tenir-ne a la pràctica el monopoli per a tot Catalunya, i immediatament hi va reaccionar en contra l'Ajuntament olotí, elevant un memorial a un olotí amb influències, per tal que fes tot el possible per a aturar-ho,⁸³ tot insistint en la importància local d'aquesta manufactura. Segons aquest memorial, de to comprensiblement exagerat, l'estancament que es pretenia del sabó constituïria un gravíssim inconvenient, perquè seria en detriment de les fàbriques de sabó existents de temps antic a Olot (advertint que el sabó olotí «*es antepuesto en todas partes a qualquier otro jabón*»), de les moltes fàbriques de llana que hi havia «*para cuyas fábricas se necessita de mucho jabón, assí para sacar las lanas del azeite, como para abatanar estos géneros*», i de la corrua de traginers de la vila que importaven oli de l'Empordà «*para la fábrica del jabón muelle*», el qual un cop elaborat ells mateixos tenien cura de portar-lo a Barcelona «*y en otras partes del Principado*». Si hem de fer cas dels noms d'alguns dels saboners, com les famílies Vilar i Blanxart, i Camps i Vilar, molt ficades i influents en negocis locals, la fabricació de sabó havia de suposar certament una activitat pròspera, pariona a la importància que hi tenien les manufactures tèxtils. D'aquestes fàbriques, als anys setanta n'hi havia tres a Olot, i també en altres llocs de la comarca, si bé d'aquestes últimes, però, només en coneixem la saboneria existent a Palau de Sant Jaume (Sant Jaume de Llierca), pròpia de Josep Riera, pagès, situada precisament al costat d'un noc que també era seu, i que el 1774 va arrendar a Joan Simon i Arbat, pareire de Tortellà,⁸⁴ fent així bona, novament, la vinculació entre una i altra activitat.

●
⁸² Josep IGLÉSIES (ed.), *El cens del comte de Floridablanca, 1787 (part de Catalunya)*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1970, v. II, p. 196.

⁸³ ACO, Fons Municipals, Olot, Estadístiques i enquestes vàries, Olot, 16 d'octubre de 1733.

⁸⁴ ACO, Registres d'Hipoteques, vol. 7 (1774), f. 27v (28 de desembre de 1773, notari Aloy de Montagut)

És el mateix que passava amb la fabricació de les cardes, aquella mena de raspalls abrasius, indispensables per a una de les primeres operacions del tractament de la llana. Tot i que pugui sobtar, aquesta manufactura era també important, com ho demostra la trajectòria de Rafael Bassols, d'Olot, un fabricant d'aquesta mena d'utensilis del tèxtil de qui consta que des de 1722 i fins a la seva mort, el 1778, no parà de subministrar-ne a la fàbrica de Pau Busquets de Terrassa,⁸⁵ per tant, més enllà de la comarca, i que a partir de 1772 mantingué una companyia que negociava amb les cardes, formada amb Llorenç Arimany, Gregori Noguera i Anton Noguer, tots d'Olot, en la qual ell sol hi havia posat 3.500 lliures.⁸⁶ Novament és Francisco de Zamora qui ens acaba de donar més detalls sobre aquesta activitat, anotant en el seu diari que hi havia «*siete carderos, en cuyo oficio trabajan también las mujeres y niños; y venden para afuera*», i, més endavant, una observació que avala l'esperit emprenedor dels olotins de 1787: «*El cardón, tan necesario para las fábricas de lana, acaban de prohibir los franceses que se saque de Francia; pero los de Olot han inventado uno artificial y hay quien dice es bueno. Antonio Dutrem ha empezado a sembrarlo, y es bueno*»,⁸⁷ tot i que, en honor a la veritat, cal dir que ens costa d'entendre la relació entre cardó artificial i el fet que es pugui sembrar.

També una part de les manufactures relacionades amb els metalls tenien per destinació l'activitat tèxtil, però en aquest cas la diversitat dels seus productes i de les feines que feien oficis com els de courer, ferrer, clavetaire o aguller, permet de tractar-los amb entitat pròpia i independència d'altres professions, a la vegada que els atorgava una presència més repartida entre els diversos indrets de la comarca, tot i mantenir, no obstant, una major concentració a Olot mateix per raons fàcils d'entendre. Els courers treballaven l'aram, és a dir, el coure forjat o estirat a còpia de percutir-lo mentre s'hi donava la forma adequada. Amb aquest sistema feien parols, paelles, cassons, xocolateres, etc., que convivia a les cuines amb atuells fets de terra cuita o de ferro. Si els objectes resultants eren de dimensions més grans, destinats a la pràctica a activitats industrials, com ara dels tintorers, els qui els treballaven rebien el nom de calderers. No hi ha notícies de cap farga d'aram a la comarca entesa en els seus límits administratius actuals,

⁸⁵ Consta per una deixa que feia a l'església parroquial de Terrassa en el seu primer testament fet el 1773 (ACO, Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1.050, 7 de novembre de 1773, f. 189r-198r).

⁸⁶ Companyia esmentada al seu testament, ACO, Fons Notarials, Olot, Benet A. Conchs, reg. 1284, 9 de febrer de 1773, f. 41r-53v.

⁸⁷ Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes...* p. 77 i 79. L'observació de la participació de les dones en la confecció de les cardes que fa Zamora queda avalada per la disposició testamentària que Rafel Bassols féu el 1774 en la qual, després de deixar alguns béns a la seva criada Maria Palau, demanava als socis de la companyia de cardes «*que per acabarse dita Maria Palau de guanyar la vida li donian que treballar de carder de la feyna que ella sab fer a fi que ab los dits sis mesos podrà aixir de partir per a casarse*» (ACO, Fons Notarials, Olot, Jaume Oliveres, reg. 1050, 14 d'agost de 1774, f. 233r-241v).

cosa que vol dir que la matèria primera els venia d'alguna de les fargues veïnes de Beget, Ripoll o Banyoles, si bé era normal que els courers també treballessin a partir de retalls sobrers o del reaprofitament de peces velles.⁸⁸ Només se sap que el 1796 va crear-se una companyia o societat per a establir i fer funcionar una o més fargues d'aram a Santa Maria de les Encies, a les Planes d'Hostoles, amb un capital inicial de 4.000 lliures.⁸⁹ Els socis eren Antoni Anglada, de Llívia; Anton Batlle, comerciant de Barcelona, i el calderer olotí Pere Vivet, que en seria l'administrador. Sembla, però, que la societat només construï una farga, que, a més, no durà pas gaire: prevista la companyia per a cinc anys de durada, el 1801 hi hagué canvis en l'estructura, ja que Pere Vivet se'n va desvincular, i en tot cas el 1811 la farga ja no estava en funcionament.

L'ofici de ferrer és d'aquells que solia haver-hi en tots els pobles, inclosos els nuclis petits, perquè la seva feina tenia molt a veure amb les necessitats de pagès, els elements de ferro presents en tota construcció i els petits estris indispensables en qualsevol cuina al costat de l'aram. Tot i el possible bon nom i bon fer de tots aquests ferrers locals, ens cal ara aquí destacar la figura dels Planas d'Olot, uns ferrers amb renombrada fama ja en el seu mateix temps, gràcies a la perícia amb la qual fabricaven les tisores de tondre, usades bastant més enllà de la comarca, i amb notorietat a la reial fàbrica de draps de Guadalajara. El llinatge dels Planas al segle XVIII el constitueixen Francisco, Mateu, Bernat i un altre Francisco, al costat d'altres germans. El primer és el que el 1739 va obtenir el títol de «fabricant reial»⁹⁰ un cop comprovat «*ser cierto que este sugeto fabrica las expresadas tigeras de tundir paños teniendo hecho contrato de surtir mis reales fábricas que están en Guadalajara, a precios más acomodado que las que se trayan antes de fuera del Reyno, y que son mejores que las que vienen de Inglaterra, Francia, Holanda y Alemania, así por duración, vatido, y templado de sus azeros como por lo bien dispuestos y a propósito para el tundido de los paños*», però ja uns anys abans, el 1733, el seu segon fill, també Francesc, havia estat exclòs dels mossos disponibles per a una lleva de soldats, en atenció del seu pare, «*por ser fabricante de tixeras para tundir paños de lana ni haver otro oy en Hespaña que fabrique dexas tixeras*».⁹¹ La seva casa era al carrer de Santa Magdalena, on, gràcies al títol de fabricant reial de què disposaven, tenien concedit

⁸⁸ Per al treball de les fargues d'aram, vegeu Josep M. MATEU I SUBIRÀ, «La farga d'aram i l'artesanía derivada», dins *Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Actes del col·loqui de tardor*, «Fargues de ferro i fargues d'aram», núm. 18, p. 77-92; JERONI MONER I CODINA, «L'edifici de la farga de Banyoles», *Ibidem*, p. 109-115; LLUÍS PRIVAT I FONT, «Aspectes funcionals de la farga de Banyoles», *Ibidem*, p. 123-137.

⁸⁹ Xavier SOLÀ COLOMER, «Més de 200 anys de la farga de les Planes», *La Comarca d'Olot*, núm. 1027 (25 de novembre de 1999), p. 26.

⁹⁰ Publicat a Carme SALA I GIRALT, *L'ambient d'una cançó (Adéu vila d'Olot!)*, Olot: Biblioteca Olotina, núm. 110, 1969, p. 43-44.

⁹¹ ACO, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions 1733, 1 de febrer de 1733.

de posar-hi l'escut del monarca. Que era una família influent ho diu prou el fet que, quan el 1751 varen voler ampliar l'obrador amb un porxo cobert en un tros de camí en desús adjacent a la casa, i davant de la passivitat de l'Ajuntament a concedir-ho, arribaren fulminantment tres cartes des de Barcelona que advertien el consistori que no ho demoressin més si no volien patir-ne les conseqüències, i el permís fou immediatament donat, només faltaria!⁹² L'informe sobre les fàbriques de draps i teixits de llana de Catalunya de mitjan anys seixanta indicava que, pel que feia a les tisores de tondre, «*hay sólo un fabricante en Cathaluña que reside en la villa de Olot (al marge: Matheu Planas), y da el abasto con escacés para todas las fábricas del Principado haciéndolas de una perfecta calidad y tiene de coste cada tixera 300 rs. vn.*».⁹³ Encara poc abans de morir, Francesc Planas fou l'autor dels motlles de ferro amb què es construïren les cornises i els arcs del nou temple de Sant Esteve d'Olot, que s'estava ampliant, una col·laboració que va continuar el seu fill Mateu, autor de les ferramentes de diverses vidrieres de les capelles laterals.⁹⁴ De Bernat i un altre Francesc Planas ens queda el comentari no gens optimista, respecte de la continuïtat d'aquesta família, fet per Francisco de Zamora el 1787, respecte de la seva poca salut, previsions que en cap cas no s'acompliren, perquè els Planas seguien fabricant tisores de tondre en els primers decennis del segle següent: «*Las tijeras de tundir las hacen Bernardo y Francisco Planas, padre e hijo, que publicarán el secreto por premio del Rey o con estar exentos de personal. Es familia enfermiza. Las planchas se hacen en martinete*».⁹⁵ No sabem pas que, efectivament, fessin públic el seu secret, però en canvi sí que és ajustada la informació sobre el martinete, que era a Sant Joan les Fonts, al costat d'un molí paperer, el dels Planas, propi d'ells mateixos.⁹⁶

A tall de conclusió: un final de segle entre la llana i el cotó

Ja hem indicat que a partir de 1774 el treball del cotó va anar agafant protagonisme a Olot i, per extensió, a les principals poblacions de la Garrotxa. Va ser un treball basat sobretot en el gènere de punt, les mitges i gorres, ara però de

⁹² ACO, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions 1751-1754, cartes entre els f. 20 i 23, i sessió municipal del dia 16 de juny de 1751.

⁹³ «*Motivos que se consideran han ocasionado la decadencia de algunas fabricas de paños y demas texidos de lana*», AHMB, Junta de Comerç, vol. 81, f. 21r-22r.

⁹⁴ ACO, Llibre de l'Obra de Sant Esteve, 11 de juliol de 1761, setmana del 8 al 13 de febrer de 1762, i setmana del 8 al 13 de març del mateix any.

⁹⁵ Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes...*, p. 77.

⁹⁶ Inventari dels béns de Bernat Planas, ACO, Fons Notarials, Olot, Pau Casabona, reg. 1503, 13 de juliol de 1790, f. 189v-193r.

cotó, i confeccionades no pas manualment, sinó amb l'ús de telers mecànics. No es tractava, per tant, de la filatura i confecció de peces de roba de cotó, una activitat que ja es feia en d'altres contrades catalanes des de força abans. Que l'extensió d'aquesta nova manufactura del gènere de punt de cotó va ser extraordinària ho prova l'estadística de telers confeccionada el 1787 sota els auspicis de Francisco de Zamora, adreçada a Melchor de Jovellanos,⁹⁷ segons la qual hi havia a tot Catalunya 955 telers de «*medias y gorros de estambre, algodón y hilo*», dels quals se'n comptaven 502 a Olot, 33 a Tortellà, 23 a Sant Feliu de Pallerols i 24 més repartits entre les Preses, Sant Esteve de Bas, Besalú i Montagut. És a dir, que la Garrotxa en concentrava el 60% de tot Catalunya.

Forçosament la nova manufactura, hereva de la tradició local del gènere de punt de la llana, havia d'alterar les feines de la paraireria que l'havien fet possible, de la mateixa manera que l'arribada generalitzada del cotó a Catalunya obligà a un reordenament de l'espai econòmic, i també geogràfic, del ram tèxtil, fins llavors ocupat abastament pels paraïres.⁹⁸ El treball del cotó no pertanyia a la privativa de cap gremi o corporació, i això li permeté de fer-se present de forma plural en els diversos àmbits laborals d'Olot i de la Garrotxa, donant nou joc als paraïres que fins llavors s'havien mogut en el món de la llana, però encara més obrint-se a l'entrada de gent d'altres oficis, que derivaren el seu treball cap al nou ram del cotó.

Prefigurant el model capitalista que acabaria imposant-se al segle següent, les primeres i principals fàbriques de gènere de punt de cotó a la Garrotxa van estar a mans de companyies especialment constituïdes per a aquesta comesa. D'entrada, en les que ens són més conegudes,⁹⁹ hi hagué sempre la presència més o menys determinant de paraïres disposats a invertir-hi els capitals (cal precisar que més aviat modestos) que havien pogut formar a través de la seva feina tradicional, unint-los als que provenien d'altres rams de la manufactura olotina tradicional. La primera d'aquestes companyies, del mateix 1774, anomenada de Coromina i Masmitjà, la formaven el blanquer que li donava nom, dos paraïres, Esteve Giralt i Mateu Fàbrega, la companyia de Joan Santaló de Tortellà, i el tècnic que havia de dirigir la nova fàbrica de mitges i gorres de cotó, el francès Anton Galtier. D'aquell mateix any existí la companyia de Jaume Serra i Igosa, que professionalment es

⁹⁷ *Memoria de los telares de gorros que hay en la villa de Olot y otros pueblos del Principado de Cataluña: formada por Dn. Fran.co Ant.º de Zamora y Aguilar cav.ro de la Rl. Y disting.da ord. Española de Carlos 3º. Barcelona 19 de mayo de 1787*, Biblioteca Reial de Madrid, ms. 2436, «Corregim.to de Vich», f. 75-84.

⁹⁸ Sobre aquesta qüestió, vegeu Yoshitomo OKUNO, «Entre la llana i el cotó. Una nota sobre l'extensió de la indústria del cotó als pobles de Catalunya el darrer quart del segle XVIII», *Recerques*, 38 (1999), p. 47-76.

⁹⁹ Ens servim de les dades aportades per Miquel PUIG, *Les primeres companyies...*, p. 14-32.

feien dir «paraires i negociants» d'Olot, i el mitger, també d'origen francès, Josep Auter. I la que seria la més important de totes aquestes fàbriques de gènere de cotó, la companyia del botiguer Lluís Bastons, tenia com a socis dos paraires, Joan Fàbrega i Fèlix Antiga, a més del comerciant Esteve Masmitjà. Quan quatre anys més tard s'obrí una manufactura de gènere de punt de cotó a Tortellà, la companyia que la posà en marxa la formaven Joan Santaló i Isidre Manyalich, juntament amb Joan Simon i Arbat Major, Ramon Santaló, Bernat Santaló i Isidre Domènech, tots paraires de Tortellà, i Pere i Jacint Santaló, també paraires, en aquest cas d'Argelaguer. Sembla, doncs, que almenys una part de la paraireria, especialment la que disposava de majors possibilitats econòmiques, sabé ser sensible i permeable a la novetat del gènere de punt de cotó, reorientant-hi la seva dedicació o si més no incorporant-la a la seva producció.

Però precisament perquè la vella feina de les mitges i gorres sempre havia desbordat el mer marc de la gent de l'ofici de paraires, mobilitzant un ampli estol d'homes i dones ocupats en les feines del filar i l'entrellaçar la llana a les ordres d'aquells, la nova manufactura del gènere de punt de cotó implicà diversos particulars amb possibilitats, que veieren una manera de guanyar-se la vida molt més productiva que la que es feia fins llavors. En la llista dels 101 fabricants de mitges i gorres de teler d'Olot que consten en l'acte de substitució de poders fet el 1797, hom hi reconeix diversos noms que en el cadastre corresponent a aquest mateix any figuren sota l'ofici de «paraire», al costat d'altres que hi consten, en menor nombre, com a «mitger», «negociant» o «blanquer»,¹⁰⁰ al costat d'un bon nombre de noms que no figuren en el mencionat volum del cadastre, però que pels seus patronímics podrien tractar-se perfectament de fills de titulars d'aquests mateixos oficis.

Aquesta darrera hipòtesi, el relleu generacional que manté el pare en l'ofici de paraire, la tradició, però el fill del qual ja és mitger, la innovació, sembla suggerir-se d'un mostreig dels fabricants de mitgers, mitgers i joves mitgers que apareixen en els manuals notariais olotins de 1780 a 1783: d'entre els que hi consta la seva filiació, hi ha quatre fills de paraire, per sis fills més que ho són de pares d'oficis diversos, a raó d'un per cada un d'ells, els de mitjaire, paperer, hortolà, pintor, torner i treballador.¹⁰¹ Però en tot cas es tractaria de fills segons, perquè el nombre de paraires olotins, ho havíem vist abans, no decreix pas a mesura que arriba el final del segle XVIII.

¹⁰⁰ ACO, Fons Notariais, Olot, Pau Casabona, reg. 1509, 15 de maig de 1797, f. 147r-148r, i ACO, Fons Municipals, Olot, Cadastre per major 1797.

¹⁰¹ ACO, Fons Notariais, Olot, Antoni Vayreda, reg. 1395, 2 de febrer de 1780 i 23 de novembre de 1782; Masbernat, reg. 1227, 17 d'octubre de 1781, f. 39v, i 25 de novembre de 1781, f. 44v; Pau Casabona, reg. 1496, 14 de gener de 1782, f. 10v, 11 de juliol de 1782, f. 126r; Pau Casabona, reg. 1497, 1783, f. 49r, i f. 114r, i 1784, f. 71v; Benet A. Conchs, reg. 1291, 1783, f. 181r.

Possiblement el model sigui, en canvi, plenament aplicable fora d'Olot, on el treball de la llana s'havia centrat en la fabricació de draps, mentre que a la capital comarcal la dedicació forta de les feines de paraire havia estat el gènere de punt. És aquí on poden aportar llum les dades dels progenitors dels minyons batejats a Tortellà entre 1750 i 1850 estudiades per Ernest Lluch,¹⁰² segons les quals, si per al 1770 es compten 21 paraïres, 15 el 1775 i 21 el 1780, cinc anys després d'aquesta darrera data ja només són 10, i baixen a 1 el 1790, mentre que en els mateixos anys es passa de cap mitger en els anys 1770 i 1775, a 20 el 1790. La progressiva desaparició dels «paraïres» en aquest nucli de Tortellà en els mateixos anys té també, però, una altra explicació, relacionada amb l'augment de «negociants» que figuren com a pares en les partides de baptisme d'aquella parròquia, ja que respon a una progressiva dedicació dels paraïres cap a la comercialització del gènere de punt de cotó, que fa que marginin la seva anterior dedicació professional, adoptant el nom de «negociant» o «comerciant». En aquella companyia de Tortellà de 1778 els socis figuraven com a «pararies», però quan fou totalment renovada el 1781, llavors els mateixos socis resultaren ser, segons es féu constar en el document notarial, els de Tortellà «*tots comerciants*», i els d'Argelaguer «*paraïres comerciants*».¹⁰³

A Olot, tot i el condicionant d'aquesta nova activitat, la paraireria mantingué, amb els seus pros i els seus contres, el treball de la llana, tant en el seu vessant del gènere de punt com en el de la draperia. Pel que fa a aquest darrer, ja hem vist que les estadístiques de 1786, quan el treball del cotó olotí es trobava en plena dècada expansiva, reduïen el tissatge de llana a només tres fàbriques. Dos anys després, es parlava d'haver-hi a la vila una quarantena de telers de llana, dels quals només en funcionaven vint «*por no tener consumo sus texidos*»: fou en ocasió que el gremi de paraïres hagué de demanar auxili a la Junta de Comerç de Barcelona per a denunciar l'intrusisme que patien del fet que una desena de particulars feien ofici de paraïres sense haver-se graduat de mestres,¹⁰⁴ circumstància que es volia adduir com a causa de la decadència que en aquell moment tindria dita producció i gremi. Passada la Guerra Gran, les diverses edicions de l'*Almanak mercantil o guia de comerciantes* aparegudes des de 1797 recullen per a Olot els noms de sis comerciants de draps, 21 fabricants de mitges (que, pels noms, semblen referir-se al cotó), 4 fàbriques de pintats i 5 de teixits de cotó, però també 12 fàbriques de paraïres i una de «*bayetones de todos colores, con motas y sin ellas, y ratinas*

¹⁰² Ernest LLUCH, *La revolució industrial a la Garrotxa...*, p. 222-223.

¹⁰³ Vegeu Miquel PUIG, *Les primeres companyies...*, p. 31-32.

¹⁰⁴ Expedient a AHMB, Junta de Comerç, vol. 71, f. 30-40.

frisadas», que en l'edició de 1799 s'han convertit en tres, amb la referència de fabricar també «*pañetes para América*». ¹⁰⁵

Paral·lelament, la manufactura del gènere de punt de la llana no havia pas perdut a Olot el seu pes específic, com ho expressaven les dades estadístiques que s'han donat abans relatives als anys 1801-1802. A partir de 1796, la sèrie de conflictes polítics i bèl·lics entre l'Estat espanyol i la Gran Bretanya tingueren una important incidència negativa en el comerç del cotó, i això afectà els mitgers olotins en benefici del gènere de punt de llana, que treballava amb una matèria primera que no depenia de les dificultats del comerç marítim, i en els registres notariais sorgeixen noves empreses dedicades al treball de sempre. El 1801 el pareire Esteve Solanich i el negociant Isidre Vall, tots dos d'Olot, establiren una societat o companyia que tenia per objecte «*posar una botiga u oficina de parayre en la casa del mateix Usall, a fi de treballar allí los treballadors de parayre que convingan pera fabricar gorras, mitjas y demás del ofici de parayre y que per só degan las parts posar; aixís ab diner com ab llanas per iguals parts, lo que mirian necessari per lo corrent de dita fàbrica*», i semblantment feren a finals d'aquell mateix any els pareires olotins Joan Alabau i Fèlix Sala, amb el mateix objectiu d'establir una altra fàbrica de pareire, destinada a la fabricació de gorres i mitges de llana. ¹⁰⁶ Més interessant resulta la societat «*de fabricar gorras de llana y tot lo demás concernent a parayre*» establerta a Olot el 1806, Joan Planagomar, Pere Planagomar i Francisco Planagomar, ¹⁰⁷ perquè aquí si bé el tercer soci era d'ofici pareire, els altres dos eren «fabricants de mitges», expressió que per regla general es referia a la confecció de mitges de cotó, aquella nova manufactura que llavors feia més de trenta anys que havia irromput amb força a la comarca. Els *nous* fabricants del punt de cotó tornaven a mirar envers la *vella* manufactura del gènere de punt de llana.

Després, un cop ben entrat el segle XIX, la situació seria una altra. Olot, amb uns capitals massa modestos, restaria irremeiablement allunyada dels principals centres de l'economia catalana, en una terra, al peu de la muntanya, solcada massa sovint per la violència de la política fratricida d'aquells anys. El 1846 el periòdic *El Barcelonés* descrivia així la situació de la indústria olotina, en un text on la manufactura de punt de llana seguia tenint-hi el seu paper, amb el record d'una esplendor perduda: «*La actual industria de Olot, consiste en tejidos bastos*

¹⁰⁵ Diego Maria GALLARD, *Almanak mercantil o guía de comerciantes para el año de 1797*, Madrid: Ramon Ruiz, p. 485-487, i *Almanak mercantil o guía de comerciantes para el año de 1799*, Madrid: Viuda de D. Joaquín Ibarra, p. 385-387.

¹⁰⁶ ACO, Fons Notariais, Olot, Esteve Sayol, reg. 1480, 2 d'abril de 1801, f. 87r-v, i 10 de desembre de 1801, f. 280r-v, respectivament.

¹⁰⁷ ACO, Fons Notariais, Olot, Baudili Morales, reg. 1526, 25 de maig de 1806, f. 249r-v.

*de lana y de algodón, principalmente en los artículos llamados de pelairería, como son medias, fajas y gorros de lana. Esta fabricación de gorros llamados «barratinas» en otro tiempo de tanta importancia está hoy día reducida a la nulidad, no sólo por la falta de comunicaciones para su extracción, sino principalmente porque los gorros de paño y otras telas van invadiendo hasta las campiñas y poblaciones rurales del Principado. Y los prolongados gorros colorados van cayendo en desuso».*¹⁰⁸

Però el mateix diari barceloní anunciava, en aquell número, que feia poc que Tomàs Ordeix hi havia obert una fàbrica de cintes de fil, amb un teler d'importació que després havia copiat i multiplicat, i que per a la seva il·luminació se servia d'un petit gasòmetre alimentat amb carbó de les mines de Surroca. Malgrat tot, la tossuderia dels industrials olotins, sortosament per al país, no es donava per vençuda.

●
¹⁰⁸ *El Barcelonés*, núm. 228 (2 de setembre de 1846), p. 2.